

พระพุทธรูปเจ้ากั๊บบมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของ ศาสนาอื่น*

เฉลิมวุฒิ วิจิตร**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาท่าทีของพุทธศาสนาต่อมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของศาสนาอื่น โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์หลักธรรมและคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นเอกสารชั้นต้น นอกจากนี้ ในกระบวนการวิเคราะห์จะได้พิจารณาข้อถกเถียงที่ปรากฏในอรรถกถา หนังสือ และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องท่าทีของพุทธศาสนาต่อมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของศาสนาอื่นทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากการศึกษาพบว่าพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าทุกศาสนามีจุดหมายสูงสุดร่วมกัน ดังนั้น มรรควิธีของแต่ละศาสนาจึงแตกต่างกันขึ้นอยู่กับจุดหมายสูงสุดของแต่ละศาสนา สำหรับพุทธศาสนา จุดหมายสูงสุดคือความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง และหลักอริยมรรคมีองค์แปดคือมรรควิธีเดียวเท่านั้น

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง “พหุนิยมทางศาสนาในพุทธศาสนาเถรวาท”

** นิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail: chalermwut.w@psu.ac.th

วันที่รับบทความ 11 กันยายน 2563 วันที่แก้ไขบทความ 18 มิถุนายน 2564

วันที่ตอบรับบทความ 5 พฤศจิกายน 2564

ที่นำไปสู่จุดหมายสูงสุด อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความเป็นไปได้ที่มรรควิธีนี้จะมีอยู่ในหลักคำสอนของศาสนาอื่น เพราะ 1. พุทธศาสนายืนยันว่า สัจธรรมเป็นสิ่งสากลโดยพระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ค้นพบและผู้อื่นก็สามารถค้นพบได้โดยไม่ต้องผ่านพุทธศาสนา 2. แม้ว่าหลักอริยมรรคมีองค์แปดคือมรรควิธีเดียวสู่ความหลุดพ้น แต่หลักอริยมรรคมีองค์แปดสามารถถูกเผยแสดงได้ในหลากหลายนามและรูปแบบขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและสติปัญญาของผู้ฟังธรรม ด้วยเหตุนี้จึงน่าเชื่อได้ว่าพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงแสดงหลักอริยมรรคมีองค์แปดออกมาในทุกรูปแบบ และ 3. พุทธศาสนาเสนอเกณฑ์พิจารณาความจริงของหลักคำสอนของศาสนาทั้งหลายซึ่งเปิดโอกาสความเป็นไปได้ที่ศาสนาอื่นอาจมีมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้น

คำสำคัญ: พุทธปรัชญา พหุนิยมทางศาสนา อริยมรรคมีองค์แปด

Buddha and the Path to Liberation of Other Religions*

Chalermwut Wijit**

Abstract

This research article aims to study the Buddhist attitude towards the path to liberation of other religions by focusing on the analysis of principles and teachings in the Tripitaka as the primary source. In addition, the analysis process will consider the arguments that appear in the commentary, monographs, and academic articles concerning the issue of Buddhism's attitude towards the path to liberation of other religions, both in the Thai and English languages. The study finds that Buddhism does not view all religions as having the same ultimate destination, so the ways of each religion differ depending on its ultimate end. For Buddhism, the ultimate end is a complete liberation from suffering and the Noble eightfold paths are the only path that leads the highest end. However, Buddhism does not deny the possibility that this path exists in the doctrines of other

* This article is a part of the dissertation entitled "Religious Pluralism in Theravada Buddhism"

** PhD Candidate, Doctor of Philosophy Program in Philosophy, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

E-mail: chalermwut.w@psu.ac.th

Received September 11, 2020, Revised Jun 18, 2021,

Accepted November 5, 2021

religions because 1. Buddhism insists that the truth is universal, with the Buddha being only the discoverer, while others can discover the same truth without having to rely on Buddhism; 2. Even if the Noble Eightfold Paths is the only way to liberation, it can be expressed in many names and forms depending on the social context and the wisdom of the Dharma listeners. For this reason, it can be believed that the Buddha has not yet explained the Noble Eightfold Paths in all its possible forms; and 3. Buddhism offers a criterion for the truthfulness of the doctrines of many religions, which open up possibilities for other religions to lead to liberation.

Keywords: Buddhist Philosophy, Religious pluralism, the Noble Eightfold Path

1. บทนำ

จากบทบันทึกในพรหมชาลสูตรได้เผยให้เห็นบริบทสังคมชมพูทวีปสมัยพุทธกาลว่ามีแนวคิดที่หลากหลายดำรงอยู่ร่วมกันกว่า 62 ทัศนะ กล่าวโดยสรุปแนวคิดที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกในพระสูตรนี้ ได้แก่ แนวคิดทางอภิปรายญาที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติของตัวตน จิตวิญญาณ ธรรมชาติของโลก ชีวิตหลังความตาย และสภาวะแห่งนิพพาน นอกจากนี้ พระสูตรยังแสดงให้เห็นทฤษฎีทางญาณวิทยาที่อยู่เบื้องหลังแนวคิดเหล่านั้น ซึ่งสรุปได้ 3 ประการ ได้แก่ 1. การหยั่งเห็นภายในอันเป็นผลมาจากการฝึกสมาธิ 2. การอนุมานด้วยเหตุผล และ 3. วิมตินิยม ขณะที่สามัญผลสูตรได้ขยายความให้เห็นสภาพแวดล้อมทางความคิดของสังคมชมพูทวีปให้ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยกล่าวถึงเจ้าลัทธิทั้ง 6 พร้อมทั้งแนวคิดโดยสังเขปของแต่ละท่าน ประกอบด้วย ปุณณกัศสปะ มักขลิโคสาล อชิตเกสกะมพล ปุทฺธกัจจายนะ สัตถุชัยเวฬุภุตฺต และนิครนถนาฏบุตฺต (ชาญณรงค์ บุญหนุน, ม.ป.ป., หน้า 4) ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าหลักคำสอนของพระองค์แตกต่างจากศาสนาอื่นแทบทั้งหมดในสังคมสมัยนั้น ขณะเดียวกันศาสนาทั้งหลายก็ต่างยืนยันว่าหลักคำสอนของตนเท่านั้นที่เป็นจริงและดูหมิ่นกระทบกระทั่งเทียบหลักคำสอนของศาสนาอื่นเพื่อทำลายความน่าเชื่อถือ (พระไตรปิฎก เล่ม 20 ข้อ 66 หน้า 256)¹ ในท่ามกลางความขัดแย้งแห่งความหลากหลายทางศาสนาดังกล่าวจึงเป็นปัญหาว่าพุทธศาสนามีทำาที่อย่างไรต่อจุดหมาย หลักคำสอน และมรรควิธีของศาสนาอื่น

การถกเถียงประเด็นเรื่องทำาที่ของพุทธศาสนาต่อศาสนาอื่นสามารถแบ่งได้เป็น 3 แนวคิด คือ 1. แนวคิด แบบกีดกันคัดออก (Exclusivism) คือแนวคิดที่ยืนยันว่ามีเพียงมรรควิธีของพุทธศาสนาเท่านั้นที่นำไปสู่จุดหมาย 2. แนวคิดแบบรวมเข้าทั้งหมด (Inclusivism) คือแนวคิดที่ยืนยันว่ามรรควิธีของทุกศาสนา

¹ บทความวิจัยนี้อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทยจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สามารถนำไปสู่จุดหมายเดียวกันได้ แต่มีเพียงมรรควิธีของพุทธศาสนาที่เป็นทางตรง มรรควิธีของศาสนาอื่นเป็นทางอ้อมที่ยากลำบาก และ 3. แนวคิดแบบพหุนิยม (Pluralism) คือแนวคิดที่ยืนยันว่ามรรควิธีและจุดหมายของทุกศาสนาเป็นจริงอย่างเท่าเทียมกัน ในการถกเถียงที่ผ่านมานักวิชาการส่วนใหญ่เสนอว่าพุทธศาสนามีท่าทีต่อศาสนาอื่นตามแนวคิดแบบกีดกันคัดออกหรือแนวคิดแบบรวมเข้าทั้งหมด โดยหนึ่งในข้ออ้างสำคัญที่นักวิชาการกลุ่มนี้มักกล่าวถึงคือพระพุทธรูปเจ้าทรงยืนยันว่ามีมรรควิธีเดียวเท่านั้นที่นำไปสู่จุดหมาย เช่น เพอร์รี ชมิดต์ ลอยเคิล (Perry Schmidt-Leukel) ผู้เสนอว่าพุทธศาสนามีแนวคิดแบบกีดกันคัดออก จากเหตุผล 4 ประการ คือ 1. พุทธศาสนายืนยันว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงมีความรู้ในขอบเขตของภูมิปัญญาครอบจักรวาล (cosmic vision) ขณะที่ศาสดาอื่นสมัยนั้นเป็นผู้รู้สัจธรรมเพียงบางส่วน 2. พุทธศาสนามีหลักคำสอนให้งดเว้นจากการยึดมั่นว่าทิฐิของตนเท่านั้นที่เป็นจริง แต่ในทัศนะของชมิดต์ ลอยเคิล พุทธศาสนางดเว้นการใช้หลักการนี้กับหลักคำสอนของพุทธศาสนา 3. พระพุทธรูปเจ้าทรงถือว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 คือมรรควิธีเดียวเท่านั้นที่นำไปสู่จุดหมาย และ 4. พุทธศาสนามีหลักการว่าพระพุทธรูปเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นมากกว่าหนึ่งพระองค์ในช่วงเวลาและโลกเดียวกันไม่ได้ ดังนั้น ในหนึ่งช่วงเวลาและหนึ่งโลกจะมีเพียงบุคคลเดียวเท่านั้นที่สามารถสั่งสอนมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้น (Schmidt-Leukel, 2017, pp. 71-89) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้นและมีอยู่แต่ในหลักคำสอนของพุทธศาสนาเท่านั้น

ในทัศนะของเค. เอ็น. ชยติลเลเก (K. N. Jayatilleke) ผู้เสนอการอธิบายท่าทีของพุทธศาสนาต่อศาสนาอื่นที่อาจจัดให้อยู่ในแนวคิดแบบรวมเข้าทั้งหมด พระพุทธรูปเจ้าทรงยืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 คือมรรควิธีเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้นซึ่งนี่คือหลักฐานที่ยืนยันว่าพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดแบบพหุนิยม แต่มีแนวคิดขันติธรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Tolerance) ซึ่งตั้งบนฐานของการปฏิเสธการอ้างหลักคำสอนเชิงคัมภีร์ (Dogma) ชยติลเลเกชี้ว่าการยืนยันหลักคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าแตกต่างจากการยืนยันบนฐานของการอ้างหลักคำสอน

เชิงคัมภีร์ เพราะพระพุทธเจ้าทรงยืนยันจากประสบการณ์การปฏิบัติของพระองค์ ทั้งยังทรงสนับสนุนการตรวจสอบหลักคำสอนของศาสนาทั้งหลายซึ่งรวมถึงหลักคำสอนของพุทธศาสนา (Sharma, 1997, p. 147) นอกจากนี้ พุทธศาสนาไม่ปิดโอกาสความเป็นไปได้ที่บุคคลนอกพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นจะค้นพบสัจธรรม แสดงศาสนธรรม และบรรลุความหลุดพ้น พุทธศาสนายอมรับว่ามีบุคคลนอกพุทธศาสนาที่บรรลุความหลุดพ้นได้ด้วยตนเอง โดยเรียกบุคคลประเภทนี้ว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า (Jayatilleke, 1991, pp. 20-21) แต่ไม่ได้หมายความว่า หลักคำสอนของทุกศาสนาเป็นจริงเท่ากันทั้งหมด เราสามารถตรวจสอบความจริงของหลักคำสอนของศาสนาอื่นได้โดยใช้หลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นเกณฑ์ตัดสิน (Jayatilleke, 1991, pp. 23-25)

ในทางกลับกัน หากพิจารณามรรควิธีสูงสุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาและศาสนาอื่นภายใต้กรอบแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่อิงกับหลักการ 3 ประการ คือ 1.ภาษาคนกับภาษาธรรม 2.แนวคิดเรื่องจิตว่าง และ 3.แนวคิดเรื่องแก่นแท้ของศาสนาทั้งหลายเหมือนกัน (สแวนเนอร์, 2547, หน้า 20) จะทำให้เข้าใจได้ว่า มรรควิธีและจุดหมายสูงสุดที่แตกต่างกันของแต่ละศาสนาแท้จริงแล้วมีแก่นเดียวกัน คือการสั่งสอนให้เอาชนะการเอาตนเองเป็นศูนย์กลางและส่งเสริมความรักต่อเพื่อนร่วมโลก แต่ที่เห็นวามรรควิธีและจุดหมายสูงสุดของศาสนาทั้งหลายแตกต่างกัน แท้จริงเป็นเพียงเรื่องของบัญญัติในระดับภาษาคนที่สามารถนำพามนุษย์ไปสู่ความจริงและจุดหมายสูงสุดเดียวกันได้ในระดับภาษาธรรมนั่นคือความหลุดพ้น จากความทุกข์ (สแวนเนอร์, 2547, หน้า 28) ในแง่นี้หลักคำสอนของพุทธศาสนา จึงสนับสนุนแนวคิดแบบพหุนิยม อย่างไรก็ตาม คริสติน เบส คิบลิงเกอร์ (Kristin Beise Kiblinger) ได้แย้งว่าแนวคิดเรื่องภาษาคนกับภาษาธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุตั้งอยู่บนฐานคิดแบบเอกยานที่เชื่อว่ามีมรรควิธีเดียวและมีจุดหมายสุดท้ายเพียงหนึ่งเดียวคือจุดหมายของพุทธศาสนา จุดหมายของศาสนาอื่นเป็นเพียงที่ปักชั่วคราวหรือบันไดไปสู่จุดหมายที่แท้จริงกว่า ภายใต้แนวคิดนี้การเปิดรับต่อคุณค่าและความจริงของศาสนาอื่นจึงเป็นเพียงการใช้หลักคำสอนของพุทธศาสนาเข้าไป

คัดกรองและตีความหลักคำสอนเชิงจารีตและจุดหมายของศาสนาอื่นให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของพุทธศาสนาโดยมีนเฉยต่อลักษณะเฉพาะของศาสนาอื่น (Kiblinger, 2004, pp. 159-169)

จากมุมมองของนักวิชาการที่แตกต่างกันในเรื่องท่าทีของพุทธศาสนาต่อมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของศาสนาอื่นจึงเป็นปัญหาที่น่าพิจารณาว่าพุทธศาสนามองว่าทุกศาสนามีจุดหมายสูงสุดร่วมกันหรือไม่ พุทธศาสนายืนยันว่ามีมรรควิธีเดียวเท่านั้นที่นำไปสู่จุดหมายสูงสุดหรือไม่ และเป็นไปได้หรือไม่ว่ามีมรรควิธีสู่จุดหมายสูงสุดอาจมีอยู่ในหลักคำสอนของศาสนาอื่น ทั้งนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่าในการถกเถียงประเด็นนี้ที่ผ่านมานักวิชาการทางพุทธศาสนายังไม่ได้กล่าวถึงหลักฐานในหลักธรรมและเรื่องเล่าในพระไตรปิฎกอีกเป็นจำนวนมากซึ่งบันทึกบทสนทนาที่แสดงท่าทีของพระพุทธเจ้าต่อมรรควิธีของศาสนาอื่น ดังนั้น ในบทความวิจัยนี้จึงจะมุ่งศึกษาท่าทีของพุทธศาสนาต่อมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของศาสนาอื่นที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งในกระบวนการวิเคราะห์จะได้พิจารณาข้อถกเถียงที่ปรากฏในอรรถกถา หนังสือ และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

2. พระพุทธเจ้ากับจุดหมายสูงสุดทางศาสนา

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาประเด็นเรื่องท่าทีของพุทธศาสนาต่อมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของศาสนาอื่นอาจเริ่มต้นจากเรื่องจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่รับรู้และยอมรับกันโดยทั่วไปในวงวิชาการว่าเป็นนิพพานหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตามเป็นปัญหาที่น่าพิจารณาต่อไปว่าพุทธศาสนามองว่าทุกศาสนามีจุดหมายสูงสุดร่วมกันหรือไม่ หากพิจารณาจากข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ศาสนา ลาล มณี โชคิ (2536, หน้า 11-51) เสนอว่าประวัติศาสตร์อินเดียโบราณโดยเฉพาะช่วงเวลาแห่งการถือกำเนิดขึ้นของพุทธศาสนา แท้จริงแล้วคือประวัติศาสตร์ของอุดมการณ์ทางศาสนาสองกระแสที่ตรงข้ามกัน อุดมการณ์แรกมีลักษณะแบบยืนยันโลก (World-affirmation) เป็นแนวคิดของพวกเขาพราหมณ์

ที่ยึดมั่นหลักคำสอนจากคัมภีร์พระเวท โดยพราหมณ์สมัยก่อนพุทธกาลไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องศีลธรรม กฎแห่งกรรม และความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ทั้งไม่ได้ตระหนักถึงเรื่องความทุกข์ที่เกิดจากการมีชีวิต จึงไม่ได้พยายามแสวงหาทางออกจากการมีชีวิตผ่านการออกบวชเพื่อแสวงหาและบรรลุโมกขธรรม เทวนิยมตามคติพราหมณ์เป็นเรื่องของวัตถุนิยมและมีอุดมการณ์สำคัญอยู่ที่การประกอบพิธีบูชาัญญเพื่อให้เทพเจ้าพึงพอใจและประทานพรให้แก่เจ้าภาพประกอบพิธีได้บรรลุถึงความสุข ได้แก่ ความร่ำรวย เกียรติยศ สุขภาพที่แข็งแรง การมีอายุยืน และการมีทายาทสืบตระกูล และเมื่อบุคคลผู้นั้นเสียชีวิตจะเข้าไปเกิดในโลกสวรรค์ที่เต็มไปด้วยความสุขทางวัตถุ (โชติ, 2536, หน้า 37-46)

อุดมการณ์ที่สองมีลักษณะแบบปฏิเสธโลก (World-denial) และเหนือโลก (World-transcendence) เป็นแนวคิดของกลุ่มนักบวชที่เรียกว่าสมณะ ซึ่งมีแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อและจารีตประเพณีของพราหมณ์ รวมถึงการปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท ผู้นำของลัทธิในอุดมการณ์นี้มักไม่ใช่ชนวรรณะพราหมณ์แต่ยืนยันว่าตนได้ค้นพบหรือบรรลุถึงความจริงแห่งธรรมชาติ ซึ่งชนทุกวรรณะสามารถบรรลุถึงได้ด้วยการใช้เหตุผลหรือการปฏิบัติสมาธิ (Robinson, Johnson and Thanissaro Bhikkhu, 2005, p. 2) ทั้งนี้ ผู้สมทานอุดมการณ์แบบปฏิเสธโลกและเหนือโลกจะดำเนินชีวิตเป็นอนาคาริยะคือผู้ไม่มีเหย้ามีเรือน ตัดขาดจากเครื่องผูกพันทางโลก แต่ไม่ได้ตัดขาดการติดต่อกับสังคมภายนอกอย่างสิ้นเชิง ศูนย์กลางของนักคิดกลุ่มนี้มักตั้งอยู่ใกล้เมืองหลวงนอกกำแพงเมือง โดยแต่ละลัทธิมีระบบความคิดความเชื่อและมรรควิธีที่แตกต่างกัน (วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 2528, หน้า 61) ในระหว่างสองกระแสอุดมการณ์ย่อมไม่อาจจัดให้พุทธศาสนาอยู่ในอุดมการณ์แบบยืนยันโลก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนม์ชีพตามวิถีแห่งสมณะที่อยู่เหนือความผูกพันทางโลกซึ่งตรงข้ามกับวิถีชีวิตในอุดมคติของพราหมณ์ที่มีลักษณะเป็นคฤหัสถ์ที่ผูกพันชีวิตของตนไว้กับความวุ่นวายทางโลกและการเสพสุขทางวัตถุ แต่การจัดให้พุทธศาสนาอยู่ในอุดมการณ์แบบปฏิเสธโลกและเหนือโลกก็ไม่ได้หมายความว่าพุทธศาสนามีจุดหมาย

หลักคำสอน และมรรควิธีที่เหมือนกับศาสนาใดศาสนาหนึ่งในอุดมการณ์นี้ อย่างไรก็ตาม เป็นเนื้อเดียวกัน ในแง่ที่พุทธศาสนาจึงมีจุดหมายสูงสุดที่อาจทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกับบางศาสนาสมัยนั้น

สำหรับผู้วิจัย น่าเชื่อได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงรับรู้และยืนยันความแตกต่างระหว่างจุดหมาย หลักคำสอน และมรรควิธีของพุทธศาสนากับศาสนาอื่นที่ดำรงอยู่ร่วมสมัย เช่น ในพรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบที่ปฏิสัมพันธ์นั้นเป็นดั่งกับดักทางความคิดทฤษฎีที่กีดกันผู้คนออกไปจากการบรรลุจุดหมายที่พระองค์ไปถึง การเปรียบเทียบนี้เสมือนบอกเป็นนัยว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสนพระทัยประเด็นปัญหาที่ศาสนาสมัยนั้นให้ความสนใจ แต่พระองค์ทรงเข้าใจความสนใจทรงรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนและทฤษฎีทางญาณวิทยาที่อยู่เบื้องหลัง รวมถึงผลที่ตามมาจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาเหล่านั้นเป็นอย่างดี ความรู้และเข้าใจในเรื่องนี้ทำให้พระพุทธเจ้าทรงไม่ติดกับดักทางความคิดทฤษฎีดั่งเช่นศาสนาอื่นในสมัยนั้น จากท่าทีเช่นนี้ดูเหมือนเป็นการยืนยันว่าจุดหมาย หลักคำสอน และมรรควิธีของพุทธศาสนาแตกต่างไปจากที่ปฏิสัมพันธ์ทั้งหมดในสังคมสมัยพุทธกาล

ไปฏฐปาทสูตร (พระไตรปิฎก เล่ม 9 ข้อ 406-443 หน้า 175-196) เป็นหลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงยืนยันการมีอยู่ของศาสนาที่มีจุดหมายแตกต่างจากพุทธศาสนา ในพระสูตรนี้ไปฏฐปาทปริพาชกทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องอัตตว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อาจรู้ได้ไหมว่าสัญญาเป็นอัตตของคน หรือว่าสัญญากับอัตตเป็นคนละอย่างกัน” (พระไตรปิฎก เล่ม 9 ข้อ 420 หน้า 182) พระพุทธเจ้าตรัสตอบดังนี้

ไปฏฐปาทะ ท่านมีปฏิสัมพันธ์แตกต่างกัน มีความถูกใจแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความมุ่งหมายแตกต่างกัน มีอาจารย์แตกต่างกัน จึงเข้าใจได้ยากว่า สัญญาเป็นอัตตของคน หรือว่าสัญญากับอัตตเป็นคนละอย่างกัน (พระไตรปิฎก เล่ม 9 ข้อ 420 หน้า 182)

จากพุทธพจน์ข้างต้น² ทำให้เข้าใจได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าศาสนาของโปกกุฐปาทปริพาชกแตกต่างจากพุทธศาสนาทั้งในแง่จุดหมาย ความสนใจ และความเชื่อ ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ทำให้โปกกุฐปาทปริพาชกยากที่เข้าใจหรือรู้คำตอบของปัญหาข้างต้นได้เหมือนกับพระพุทธเจ้าหรือบุคคลในพุทธศาสนา เรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงรับรู้ศาสนาอื่นมีจุดหมายแตกต่างจากพระองค์ที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งปรากฏในเตววิชชสูตร (พระไตรปิฎก เล่ม 9 ข้อ 518-559 หน้า 230-247) พระสูตรนี้กล่าวถึงการถกเถียงระหว่างวาเสฏฐมาณพกับภราทวชมาณพในปัญหาเรื่องมรรควิธีตามคำสอนของพราหมณ์ท่านใดเป็นทางตรงที่สุดไปสู่จุดหมายคือความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพระพรหม มาณพทั้งสองไม่อาจหาข้อยุติของปัญหาได้จึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตัดสิน ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าทรงถามมาณพทั้งสองว่าในบรรดาพราหมณ์ผู้ใดใครเพสีย้อนขึ้นไปจนถึงฤาษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพราหมณ์ทั้งหลาย มีสักคนหรือไม่ที่ยืนยันว่าตนเคยเห็นพระพรหม วาเสฏฐมาณพทูลว่าไม่มีสักคนเดียวที่ยืนยันได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าการสั่งสอนทางเพื่อความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพระพรหมของพวกพราหมณ์ย่อมไม่ต่างกับบุรุษผู้ทำบันไดที่หนทางใหญ่สี่แพร่งเพื่อขึ้นปราสาท แต่เมื่อมีผู้มาถามว่าปราสาทนั้นอยู่ที่ใด มีขนาดเท่าใด บุรุษผู้นั้นกลับตอบว่าไม่รู้จักปราสาทดังกล่าว

น่าสังเกตว่าในบทอุปมาอุปไมยข้างต้นซึ่งเปรียบกันได้กับมรรควิธีที่พราหมณ์สั่งสอน และเปรียบปราสาทกับจุดหมายสูงสุดของพราหมณ์คือความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพระพรหม พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงว่าไม่มีปราสาทที่พราหมณ์ต้องการจะทอดบันได พระองค์ตรัสแต่เพียงว่าหลักคำสอนของพราหมณ์ขาดเหตุผลลงใจฝ่ายตรงข้ามให้เชื่อถือได้ (พระไตรปิฎก เล่ม 9 ข้อ 528 หน้า 234) จากข้อบกพร่องทางญาณวิทยาในการยืนยันการดำรงอยู่ของพระพรหมด้วยข้อเท็จจริงเชิงประสบการณ์ จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงถามเรื่องคุณลักษณะของพระพรหมและให้ข้อสังเกตว่าคุณลักษณะดังกล่าวมีอยู่ในวิถีชีวิตของพวกพราหมณ์

² พุทธพจน์ลักษณะนี้สามารถพบได้ในหลายพระสูตร เช่น อุทุมพริกสูตร ปาฏิกสูตร เป็นต้น

หรือไม่ การตั้งคำถามเช่นนี้เสมือนเป็นการวิพากษ์มรรควิธีของพราหมณ์ว่าไม่อาจนำไปสู่จุดหมายสูงสุดที่พวกพราหมณ์เชื่อว่ามีอยู่จริง จากเรื่องเล่าในพระสูตรนี้ ย่อมชี้ชัดว่าพระพุทธเจ้าทรงรับรู้พราหมณ์มีจุดหมายสูงสุดแตกต่างจากพระองค์ และมีมรรควิธีของตนที่จะนำไปสู่จุดหมายสูงสุดของตนเอง

จากข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และบทบันทึกในพระสูตรข้างต้น ดูเหมือนว่าพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าทุกศาสนามีจุดหมายสูงสุดร่วมกัน บางศาสนาอาจมีจุดหมายร่วมหรือใกล้เคียงกับพุทธศาสนานั้นคือศาสนาที่สนใจเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ ขณะที่บางศาสนาอาจมีจุดหมายที่แตกต่างออกไป แต่มีความเป็นไปได้ที่จุดหมาย หลักคำสอน และมรรควิธีของศาสนาเหล่านั้นอาจสัมพันธ์ทั้งในเชิงสนับสนุนหรือขัดแย้งกับจุดหมาย หลักคำสอน และมรรควิธีของพุทธศาสนา แต่ไม่ได้หมายความว่าในทัศนะของพุทธศาสนา จุดหมายที่แตกต่างจากตนจะเป็นเท็จ ไร้สาระ หรือไร้ประโยชน์ทั้งหมด จากบทอุปมาอุปไมยเรื่องลูกศรอาบยาพิษในจุฬามาลุงกยสูตร (พระไตรปิฎก เล่ม 13 ข้อ 122-128 หน้า 133-141) พระพุทธเจ้าทรงมองว่ามนุษย์ไม่สามารถรู้ความจริงทุกเรื่อง แต่พระองค์ก็ยอมรับโดยนัยว่าความจริงที่มนุษย์สามารถรู้ได้มีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ และความรู้ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากเหล่านั้นอาจนำไปสู่จุดหมายอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการดับทุกข์ แต่สำหรับพระพุทธเจ้า ภายใต้งู้นไขของความสามารถทางญาณวิทยาและเวลาที่จำกัดของมนุษย์ จุดหมายสำคัญที่มีความเป็นไปได้และจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่สุดของมนุษย์คือความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง แต่หากบุคคลใดมีความสนใจหรือพยายามไปถึงจุดหมายอื่นที่แตกต่างจากพระองค์ พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงหวงห้ามหรือประณาม พระองค์เพียงแต่ทรงเตือนให้ตรวจสอบจุดหมาย หลักคำสอน และมรรควิธีเหล่านั้นให้ถี่เสียก่อนด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม จากการที่พุทธศาสนากำหนดจุดหมายสูงสุดของตนไว้ที่ความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง และมองว่าศาสนาทั้งหลายไม่ได้มีจุดหมายสูงสุดร่วมกัน จึงเป็นปัญหาที่ต้องพิจารณาต่อไปว่ามรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของพุทธศาสนาคืออะไร มรรควิธีสู่ความหลุดพ้นมีกัมมวิธี และมรรควิธีนี้มีแต่ในหลักคำสอนของพุทธศาสนาหรือไม่

3. มรรควิธีสู่ความหลุดพ้นของพุทธศาสนา

สำหรับนักวิชาการที่เสนอว่าพุทธศาสนามีแนวคิดแบบกีดกันคัดออก ย่อมเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงถือว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้นและมีแต่ในหลักคำสอนของพุทธศาสนาเท่านั้น โดยหลักฐานจากพระไตรปิฎกที่มีกถุณำมาอ้างอิงคือพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งมีใจความดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อสว่างไสงและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน 4 ประการ... (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 373 หน้า 301)

เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สตตานัน วิสุทฺธิยา โสภปริ
เทวานัน สมมตฺติกมาย ทุกฺขโทมนสฺसानัน อตถงคมาย ญายสส
อธฺคมาย นีพพพานสส สจฺฉิกริยาย ยทฺธิ จตฺตารโ สติปฺภูฏานาฯ
(พระไตรปิฎก (บาลี) เล่ม 10 ข้อ 273 หน้า 325)³

จากพุทธพจน์ข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าหลักสติปัฏฐาน 4 คือมรรควิธีเดียวที่นำไปสู่นิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม เจ อับราฮัม วาเล่ เดอ เซอา (J. Abraham Vélez de Cea) (2013, pp. 61-64) ได้แย้งว่า คำว่า เอกายโน ในพุทธพจน์ “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค” ไม่จำเป็นต้องถูกเข้าใจในความหมายว่ามีเส้นทางเดียวเท่านั้นที่นำไปสู่การหลุดพ้นเสมอไป ทั้งนี้ มีผู้แปลพุทธพจน์นี้ในความหมายที่แตกต่างกัน เช่น Bhikkhu Walpola Rahula แปลว่า “This is the only way, Bhikkhu.” Bhikkhu Nyanaponika แปลว่า “This is the sole way, monks.” Maurice Walshe แปลว่า “There is, monks, this one way.” Bhikkhu Bodhi แปลว่า “Bhikkhus, this is the

³ บทความวิจัยนี้อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลีจาก สยามมรณัฐสส เตปิฎกั ฉบับมหมกฏุ
ราชวิทยาลัยน ปกาสิตา

direct path.” Bhikkhu Nanamoli แปลว่า “A path that goes in one way only.” และ Rupert Getthin แปลว่า “This is a path leading directly.” (Vélez de Cea, 2013, pp. 61-64) สำหรับภาษาไทย นอกจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งผู้วิจัยได้อ้างอิงไว้ข้างต้น พระไตรปิฎกภาษาไทยพร้อมอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปลพุทธพจน์นี้ว่า “ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก” (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 273 หน้า 209) ซึ่งตรงกับ การแปลของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) แต่ท่านได้ขยายความในวงเล็บว่า “เป็นที่ไปของบุคคลเดียว” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวโร), 2535, หน้า 2) ทั้งนี้ ปัญหาเรื่องความหมายของคำว่า เอกายโน ในมหาสติปัฏฐานสูตรไม่ใช่ปัญหาใหม่ ในคัมภีร์อรรถกถาก็ปรากฏการถกเถียงประเด็นนี้ โดยอธิบายว่าคำดังกล่าวมีผู้แปลถึง 5 ความหมายโดยไม่ผิดหลักไวยากรณ์ ได้แก่ 1. เส้นทางเดียวที่ไม่มีทางแยก 2. เส้นทางที่บุคคลเดินทางคนเดียว 3. เส้นทางของผู้เป็นที่หนึ่งคือพระพุทธเจ้า 4. เส้นทางเดียวซึ่งมีอยู่ในพุทธศาสนาเท่านั้น และ 5. เส้นทางไปสู่ที่หนึ่งคือนิพพาน (สมังควลิลาสินีอัฐกถา เล่ม 14 หน้า 260-262)⁴

อย่างไรก็ตาม พระอรรถกถาจารย์เห็นว่าคำนี้ควรแปลตามความหมายที่ 3 และ 4 เพราะจะสอดคล้องกับข้อความในพระสูตรอื่น โดยความหมายที่ว่าเส้นทางของผู้เป็นที่หนึ่งคือพระพุทธเจ้าจะสอดคล้องกับข้อความในโคปกโมคคัลลานสูตรที่ว่า “...พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงยังมรรคที่ยังไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิด ตรัสบอกมรรคที่ไม่มีใครบอกได้ ทรงทราบชัดมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ดำเนินตามมรรค ในภายหลังจึงประกอบพร้อมอยู่” (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 79 หน้า 85) ทั้งนี้ แม้สัตว์เหล่าอื่นจะเดินบนเส้นทางนี้เพื่อไปถึงจุดหมายเช่นกัน แต่เส้นทางนี้ก็เป็นทางเดินของพระพุทธเจ้าเท่านั้นเพราะเป็นหนทางที่พระองค์ทรงทำให้เกิดขึ้น

⁴ บทความวิจัยนี้อ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยจากพระไตรปิฎกภาษาไทยพร้อมอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขณะที่ความหมายที่ว่าเป็นเส้นทางเดียวซึ่งมีอยู่ในพุทธศาสนาเท่านั้นจะสอดคล้องกับคำตอบของพระพุทธเจ้าต่อคำถามของสุภัททปริพาชกในมหาปรินิพพานสูตรที่ว่า ศาสดาผู้มีชีวิตร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ ปุณณกัสมปะ มักขลิโคสาล อชิตเกส กัมพล ปกุกักจายณะ สัญชัยเวลัฏฐบุตร และนิรณณานัญฐบุตรมีความรู้ตามที่พวกท่านกล่าวอ้างหรือไม่ (สมังคผลวิลาสีนี้อัญฐกถา เล่ม 14 หน้า 261) พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สุภัททะ อย่าเลย เรื่องที่เธอถามว่า ‘เจ้าลัทธิเหล่านั้นทั้งหมดรู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือไม่รู้ว่าตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือบางพวกรู้บางพวกไม่รู้’ อย่าได้สนใจเลย เราจะแสดงธรรมแก่เธอ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดีเราจะกล่าว” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 213 หน้า 161) จากนั้นพระองค์ตรัสว่า

สุภัททะ ในธรรมวินัยที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมไม่มีสมณะที่ 1 ย่อมไม่มีสมณะที่ 2 ย่อมไม่มีสมณะที่ 3 ย่อมไม่มีสมณะที่ 4 ในธรรมวินัยที่มีอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมมีสมณะที่ 1 ย่อมมีสมณะที่ 2 ย่อมมีสมณะที่ 3 ย่อมมีสมณะที่ 4 สุภัททะ ในธรรมวินัยนี้มีอริยมรรคมีองค์ 8 สมณะที่ 1 มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ 2 มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ 3 มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ 4 ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ลัทธิตอื่นว่างจากสมณะทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง สุภัททะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบโลกจะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 214 หน้า 162)

...ยสมฺมึโขสุภทท รมวินเย อริโย อญฺฐุงคิโก มคโค น อุปลพทติ สมโณปิ ตตถ น อุปลพทติ ทุตฺโตโยปิ ตตถ สมโณ น อุปลพทติ ตติโยปิ ตตถ สมโณ อุปลพทติ จตุตฺถโยปิ ตตถ สมโณ น อุปลพทติ ยสมฺมึจโข สุภทท รมวินเย อริโย อญฺฐุงคิโก มคโค อุปลพทติ สมโณปิ ตตถ อุปลพทติ ทุตฺโตโยปิ ตตถ สมโณ อุปลพทติ ตติโยปิ ตตถ สมโณ อุปลพทติ จตุตฺถโยปิ ตตถ สมโณ อุปลพทติ อิมสมฺมึ โข สุภทท รมวินเย อริโย อญฺฐุงคิโก มคโค อุปลพทติ อิเธว

สุภทท สมโณ อิศ ทุตโย สมโณ อิศ ตติโย สมโณ อิศ จตุตถโณ สมโณ
 สุลลญา ปรปฺปวาทา สมณฺณภิ อญฺญเอหิ อิเม จ สุภทท ภิกขุ สมมา
 วิหเรยฺยํ อสุลฺโย โลกิ อรหนเตหิ อสฺสาติ ฯ(พระไตรปิฎก
 (บาลี) เล่ม 10 ข้อ 138 หน้า 75-76)

สิ่งที่น่าสนใจในบทสนทนาข้างต้นที่อาจถือได้ว่าเป็นการตอบต่อคำถาม
 สุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนการดับขันธปรินิพพานคือ หากพิจารณาพร้อมกับ
 พระสูตรอื่นจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงเคยตอบอย่างตรงไปตรงมาหรือปฏิเสธ
 การตอบคำถามลักษณะใกล้เคียงกันนี้มาแล้ว เช่น พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าหลัก
 คำสอนของมกฺกชลิโคศาลเป็นมิจฉาภิภูตฺติ (พระไตรปิฎก เล่ม 20 ข้อ 310-311
 หน้า 41) พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธที่จะยืนยันว่าปฐมกัศสปะและนิครนถนาฏบุตฺร
 เป็นผู้ทรงสัพพัญญูหรือไม่ (พระไตรปิฎก เล่ม 23 ข้อ 38 หน้า 515-518) เป็นต้น
 แต่ครั้งนี้ พระพุทธเจ้าทรงตอบในลักษณะการวางเงื่อนไขเพื่อตรวจสอบว่าศาสนา
 ไตสามารถนำไปสู่ความหลุดพ้น โดยเกณฑ์คือการมีหลักคำสอนเรื่องอริยมรรค
 มืองค์ 8 กล่าวคือหากศาสนาใดมีหลักคำสอนนี้ ศาสนานั้นสามารถให้ผล 4 ประการ
 คือมีผู้บรรลุมรรคเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์
 ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ในทางตรงข้าม ศาสนาใดไม่มีหลักคำสอน
 เรื่องอริยมรรคมืองค์ 8 ศาสนานั้นไม่อาจให้ผล 4 ประการข้างต้นได้ ภายหลัง
 การวางเงื่อนไข พระพุทธเจ้าตรัสว่าพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องอริยมรรค
 มืองค์ 8 ดังนั้น ในพุทธศาสนาเท่านั้นที่มีผู้บรรลุมรรคทั้ง 4 ระดับ ขณะที่ศาสนาอื่น
 วางเปล่าจากผู้บรรลุมรรคทั้ง 4 ระดับ ทั้งนี้ หากนำพุทธพจน์ข้างต้นมาพิจารณาร่วม
 กับพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตรตามที่พระอรรถกถาจารย์ชี้ว่าจะทำให้เข้าใจได้
 ว่าหลักอริยมรรคมืองค์ 8 คือมรรควิธีเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้น และมรรควิธีนี้
 มีแต่ในหลักคำสอนของพุทธศาสนาเท่านั้น

4. มรรควิธีสู่ความหลุดพ้นนอกหลักคำสอนของพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม วาเล่ เดอ เซอาโต้แย้งการแปลมหาปรินิพพานสูตร รวมถึง

การเชื่อมโยงระหว่างมหาสติปัฏฐานสูตรกับมหาปริณิพพานสูตรตามที่กล่าวไปข้างต้น โดยมองว่าเป็นการแปลที่อยู่ภายใต้การตีความตามแนวคิดแบบกัตกันคัตออก วาเล่ เดอ เซอที่ตั้งข้อสังเกตกับการแปลพุทธพจน์ในมหาปริณิพพานสูตรที่ว่า “อิมสมึ โข สุภทฺท ฌมฺวินฺเย อริโย อภฺรฺรฺจฺจิกโก มคฺโค อุลฺลภฺภติ” โดยอ้างอิงกับสำนวนแปลของ Bhikkhu Soma Thera ที่แปลว่า “สุภททะ ในธรรมวินัยนี้เท่านั้นที่อริยมรรคมีองค์ 8 ถูกค้นพบ”⁵ และพุทธพจน์ต่อมาคือ “อิเธว สุภทฺท สมฺโณ อิท พุติโย สมฺโณ อิท ตติโย สมฺโณ อิท จตุตฺถโธ สมฺโณ สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมณฺณิ อญฺญเห” ซึ่ง Bhikkhu Bodhi แปลว่า “สมณะที่ 1 มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ 2 มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ 3 มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ 4 ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น หลักคำสอนอื่นว่างจากสมณะ”⁶ (Vélez de Cea, 2013, p. 66) วาเล่ เดอ เซอชี้ว่าการแปลตามความหมายข้างต้นจะนำไปสู่ปัญหาเชิงการตีความ 2 ประการ คือ 1. จำเป็นหรือไม่ที่ต้องแปลคำว่า “อิมสมึ โข ฌมฺวินฺเย” และ “อิเธว” ว่า “ธรรมวินัยนี้เท่านั้น” และ “ที่นี่เท่านั้น” และ 2. ประโยค “สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมณฺณิ อญฺญ” ควรแปลตาม Bhikkhu Bodhi ที่แปลว่าหลักคำสอนอื่นว่างจากสมณะ หรือควรแปลตาม Gethin ที่แปลว่าระบบอื่นที่ขัดแย้งว่างเปล่าจากสมณะ⁷ การแปลพุทธพจน์นี้ในความหมายที่แตกต่างกันของนักวิชาการทั้งสองท่านนำไปสู่ความเข้าใจทำที่ของพุทธศาสนาต่อศาสนาอื่นที่แตกต่างกันเป็นอย่างยิ่ง หากยึดตามสำนวนแปลของ Bhikkhu

⁵ “Subhadda, only in this Doctrine-and-discipline is the noble eightfold path to be found.” (Vélez de Cea, 2013, p. 66)

⁶ “Only here is there a recluse, only here is there a second recluse, only here is there a third recluse, only here is there a fourth recluse. The doctrines of others are devoid of recluses.” (Vélez de Cea, 2013, p. 66)

⁷ “Other contrary systems are empty of ascetics.” (Vélez de Cea, 2013, p. 66)

Bodhi เท่ากับพุทธศาสนากำลังยืนยันว่าหลักคำสอนนอกพุทธศาสนาทั้งหมดไม่อาจนำไปสู่การบรรลุจุดหมายทั้ง 4 ระดับ มีเพียงหลักคำสอนของพุทธศาสนาเท่านั้นที่ทำได้ ส่วนวนแปลนี้จะสอดคล้องกับการแปลคำว่า “อิมสมึ โข ธมมวินเย” และ “อิธเว” ว่า “ธรรมวินัยนี้เท่านั้น” และ “ที่นี่เท่านั้น” ซึ่ง Bhikkhu Soma Thera และ Bhikkhu Bodhi ได้แปลไว้ก่อนหน้านี้ แต่หากยึดตามส่วนวนแปลของ Gethin เท่ากับพุทธศาสนากำลังยืนยันแต่เพียงว่าศาสนาอื่นที่มีหลักคำสอนขัดแย้งกับพุทธศาสนาไม่อาจนำไปสู่การบรรลุจุดหมายทั้ง 4 ระดับได้ (Vélez de Cea, 2013, p. 66)

วালে เดอ เซอาไม่เห็นด้วยกับการแปลพุทธพจน์ข้างต้นของ Bhikkhu Soma Thera และ Bhikkhu Bodhi โดยเสนอข้อโต้แย้ง 4 ประการคือ ประการแรก คำว่า “อิธเว” และ “อิมสมึ โข ธมมวินเย” ไม่จำเป็นต้องแปลว่า “ที่นี่เท่านั้น” และ “ธรรมวินัยนี้เท่านั้น” คำว่า “อิธเว” สามารถแปลในความหมายอื่นได้ เช่น แน่นอน แท้จริง อย่างไม่ต้องสงสัย เป็นต้น ดังนั้น ในพุทธพจน์ “อิธเว สุภทฺท สมโณ อธิ ทฺติโย สมโณ อธิ ตติโย สมโณ อธิ จตุตฺถโณ สมโณ” สามารถแปลในความหมายใหม่ได้ว่า “แน่นอน สมณะที่ 1 ถูกค้นพบที่นี่ สมณะที่ 2 ถูกค้นพบที่นี่ สมณะที่ 3 ถูกค้นพบที่นี่ สมณะที่ 4 ถูกค้นพบที่นี่” เช่นเดียวกับคำว่า “โฆ” ในพุทธพจน์ “อิมสมึ โข สุภทฺท ธมมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค อุปลพฺภติ” ซึ่งพจนานุกรมฉบับสมาคมบาลีปกรณ์แปลคำนี้ในหลายความหมาย เช่น เท่านั้น แน่นอน แท้จริง เป็นต้น (Vélez de Cea, 2013, pp. 68) นอกจากนี้ การแปลคำว่า “ปรปฺปวาทา” โดย Bhikkhu Bodhi ในพุทธพจน์ “สุณฺญา ปรปฺปวาทา สมณฺณี อญฺเญ” ที่ดูเหมือนเป็นการหมายรวมทุกศาสนาที่ไม่ใช่พุทธศาสนาว่าว่างเปล่าจากสมณะ วালে เดอ เซอาเสนอว่าคำนี้ไม่ได้หมายถึงศาสนาอื่นโดยทั่วไป แต่แฝงความหมายถึงความคิดแห่งการโต้แย้งและการถกเถียง เช่น ในพจนานุกรมฉบับสมาคมบาลีปกรณ์จำกัดความคำว่า “ปวาท” ว่า การโต้แย้ง การถกเถียง การพูดคุย ซึ่งการอ่านลักษณะนี้สอดคล้องกับพจนานุกรมภาษาสันสกฤตฉบับ Apte และ Monier-Williams ที่ให้ความหมายของคำนี้ว่า ภาษาที่เกี่ยวกับ

การดำเนินคดี คำของการคัดค้าน การทำลายซึ่งกันและกัน ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “ปรปฐวาทา” พระองค์ไม่ได้ชี้บ่งไปถึงศาสนาที่ไม่ใช่พุทธศาสนาทั้งหมดในทุกสถานที่และเวลา พระพุทธเจ้าเพียงกล่าวถึงศาสนาที่มีหลักคำสอนขัดแย้งกับหลักคำสอนของพระองค์เท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ วาเล่ เดอ เซอจึงเสนอให้แปลพุทธพจน์ “สุณฺญา ปรปฐวาทา สมณฺณลล อญฺเญ” ว่า “หลักคำสอนอื่นที่ขัดแย้งว่างเปล่าจากสมณะ” ซึ่งการแปลตามความหมายนี้จะนำไปในทิศทางเดียวกับสำนวนแปลของ Gethin (Vélez de Cea, 2013, pp. 68-69)

ประการต่อมาคือการแปลว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 มีแต่ในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นการเพิกเฉยต่อเหตุผลเชิงเงื่อนไขที่ซ่อนในบทสนทนา ระหว่างพระพุทธเจ้ากับสุภัททปริพาชก กล่าวคือการวางหลักเกณฑ์ของพระพุทธเจ้าเพื่อตรวจสอบว่าศาสนาใดสามารถนำไปสู่ความหลุดพ้น เกิดขึ้นจากคำถามของสุภัททปริพาชกที่ว่าเจ้าลัทธิทั้ง 6 มีความรู้ตามที่พวกท่านยืนยันหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบด้วยวิธีวางหลักเกณฑ์ให้ตรวจสอบ ซึ่งถอดโครงสร้างการวางเงื่อนไขได้ดังนี้ ถ้าพบ A (อริยมรรคมีองค์ 8) จะพบ B (สมณะทั้ง 4) ดังนั้น เมื่อพบว่ามี A อยู่ในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า มันไม่จำเป็นต้องตามมาด้วยการยืนยันว่าสมณะทั้ง 4 ถูกค้นพบในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้น (Vélez de Cea, 2013, pp. 69-72) ประการที่สาม การยืนยันต่อมามีแต่ธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ผ่านเกณฑ์ดังกล่าวจะทำให้การวางหลักเกณฑ์ให้ผู้คนทั่วไปใช้เป็นหลักพิจารณาศาสนาอื่นของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นและไม่สมเหตุสมผล จะเป็นการดีกว่าหรือไม่ ถ้าพระพุทธเจ้าจะทรงยืนยันตั้งแต่แรกว่าธรรมวินัยของพระองค์เท่านั้นที่สามารถนำไปสู่จุดหมาย (Vélez de Cea, 2013, p. 72) และประการสุดท้าย การแปลว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 มีแต่ในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นการเพิกเฉยต่อบริบทแวดล้อมของการสนทนาที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้วิถีแห่งสันติวิธีในการอยู่ร่วมกับศาสนาอื่นผ่านการเลี้ยงการตอบคำถาม หากพระพุทธเจ้าทรงคิดโจมตีศาสนาอื่นจะหลีกเลี่ยงการตอบคำถามข้อนี้เพราะเหตุใด แต่ถ้าตีความว่าการสร้างหลักเกณฑ์ของพระพุทธเจ้าใน

ที่นี้เป็นการทำเพื่อบอกว่าธรรมเนียมของพระองค์เท่านั้นที่ผ่านเกณฑ์ พระพุทธเจ้า ย่อมทรงมีพฤติกรรมที่พยายามโจมตีศาสนาอื่นโดยทางอ้อม ซึ่งการทำเช่นนี้จะ สะท้อนภาพของพระพุทธเจ้าที่มีบุคลิกเป็นคนเจ้าเล่ห์อย่างยิ่ง (Vélez de Cea, 2013, pp. 73-74)

จากข้อโต้แย้งทั้ง 4 ประการ วาเล่ เดอ เซอาเสนอว่าพุทธศาสนาไม่ได้ ยืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 มีแต่ในหลักคำสอนของพุทธศาสนาเท่านั้น และ อาจยอมรับได้ว่ามีมรรควิธีอื่นที่สามารถนำไปสู่จุดหมายเดียวกันกับพุทธศาสนา นอกเหนือจากมรรควิธีที่ปรากฏในหลักคำสอนของพุทธศาสนา ตราบเท่าที่มรรค วิธีอื่นเหล่านั้นไม่ขัดแย้งกับมรรควิธีของพุทธศาสนา ข้อเสนอของวาเล่ เดอ เซอา แตกต่างจากความเข้าใจของพระอรธกถาจารย์ที่ยืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีเดียวเท่านั้นนำไปสู่ความหลุดพ้นและมีอยู่ในหลักคำสอนของ พุทธศาสนาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นด้วยกับพระอรธกถาจารย์ที่จะตีความ ว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีเดียวเท่านั้นนำไปสู่ความหลุดพ้น เพราะ ถึงแม้พุทธพจน์ “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค” ในมหาสติปัฏฐานสูตรจะไม่จำเป็นต้องถูกเข้าใจในความหมายที่ว่าเส้นทางเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้นเท่านั้น แต่เมื่อ พิจารณาพุทธพจน์นี้ร่วมกับพุทธพจน์ในมหาปรินิพพานสูตรจะพบการวางเงื่อนไข อย่างชัดเจนของพระพุทธเจ้าว่า ศาสนาใดก็ตามหากปราศจากหลักคำสอนเรื่อง อริยมรรคมีองค์ 8 ศาสนานั้นไม่อาจนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นได้ การวาง เงื่อนไขเช่นนี้เท่ากับเป็นการยืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นเงื่อนไขจำเป็น ที่ขาดไม่ได้สำหรับการเดินทางไปสู่ความหลุดพ้น การยืนยันเช่นนี้ยังปรากฏใน ขทिरปตตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “...เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลจะพึงกล่าวอย่างนี้ ว่า ‘เรายังไม่รู้แจ้งทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคา มิณีปฏิบัติทวาริยสัจตามความเป็นจริง แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบได้’...” (พระไตรปิฎก เล่ม 19 ข้อ 1102 หน้า 614) จากพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า บุคคล ผู้บรรลุความหลุดพ้นต้องรู้แจ้งในหลักอริยสัจ 4 หากบุคคลใดปราศจากคุณสมบัติ ข้อนี้ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่จะเป็นผู้บรรลุถึงนิพพาน การวางเงื่อนไขเช่นนี้ของ

พระพุทธเจ้าเท่ากับเป็นการยืนยันโดยอ้อมว่ามีมรรควิธีเดียวเท่านั้นที่นำไปสู่ความหลุดพ้น อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าพระพุทธเจ้าจะไม่ได้ทรงปฏิเสธความเป็นไปได้ที่มีมรรควิธีหนึ่งเดียวนี้อาจถูกค้นพบในหลักคำสอนของศาสนาอื่น เพราะการยืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นหลักคำสอนที่มีแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่เพียงแต่จะต้องเผชิญกับข้อโต้แย้งของวালে เดอ เซอาที่กล่าวไปข้างต้น ยังอาจขัดแย้งกับหลักคำสอนและท่าทีของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอีกด้วย ดังต่อไปนี้

4.1 พระพุทธเจ้าในฐานะผู้ค้นพบสังขธรรมและศาสนธรรมสากล

พุทธศาสนามีมุมมองต่อสังขธรรมในเชิงกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกันเกิดขึ้นและดับไปที่เรียกว่าปฏิจกสมุปบาท กระบวนการนี้มีลักษณะที่เป็นธรรมชาติคือการดำรงอยู่ตามธรรมชาติโดยปราศจากผู้สร้าง และธรรมนิยามคือมีความเป็นไปได้ที่แน่นอนตามธรรมชาติของมันเองโดยปราศจากผู้กำกับควบคุม (สุเขาว์ พลอยชุม, 2548, หน้า 2) ซึ่งเท่ากับเป็นการยืนยันว่าสังขธรรมมีลักษณะเป็นภาววิสัย ความสำคัญของพระพุทธเจ้าในทัศนะของพุทธศาสนาจึงเป็นเพียงบุคคลผู้ค้นพบสังขธรรมและเผยแสดงสังขธรรมที่ค้นพบออกมาเป็นศาสนธรรมให้ชาวโลกได้รับรู้ ซึ่งเมื่อมนุษย์ได้เรียนรู้และปฏิบัติตามศาสนธรรมด้วยความเข้าใจ ย่อมเท่ากับเป็นการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของสังขธรรมซึ่งจะนำไปสู่ความหลุดพ้น ในแง่นี้ศาสนธรรมจึงมีความหมายครอบคลุมไปถึงการเป็นมรรควิธี ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าและพุทธสาวกไม่ใช่บุคคลเพียงกลุ่มเดียวที่รู้มรรควิธี ค้นพบสังขธรรม และบรรลุความหลุดพ้น พุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องพระปัจเจกพระพุทธเจ้าซึ่งอธิบายว่าเป็นบุคคลที่ตรัสรู้เฉพาะตน กล่าวคือเป็นบุคคลที่เข้าถึงความรู้แจ้งในสังขธรรมโดยไม่ได้พึ่งพาการสั่งสอนจากผู้อื่น เป็นผู้ที่เข้าถึงความรู้แจ้งด้วยตัวของตนเอง (ไคซากุ อิเคดะ, 2538, หน้า 66 อ้างถึงใน พระมหาดุสิต แสงวงศ์, 2544, หน้า 91) แต่พระปัจเจกพระพุทธเจ้าไม่อาจสั่งสอนให้ผู้อื่นบรรลุความหลุดพ้นได้ แม้ว่าท่านจะรู้มรรควิธีและแสดงศาสนธรรมในบางโอกาสก็ตาม โดยพระปัจเจก

พุทธเจ้ามักปลื้มตัวเป็นผู้โดดเดี่ยวและไม่ได้สถาปนาคณะสงฆ์ผู้สืบทอดศาสนาตามนัยยะนี้พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงไม่จำเป็นต้องรู้จักกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือศาสนธรรมของพุทธศาสนา ดังนั้นจึงไม่อาจจัดให้พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นพุทธศาสนิกชน

อย่างไรก็ตาม อาจมีผู้โต้แย้งว่าหลักคำสอนเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่สามารถเป็นหลักฐานคัดค้านนักวิชาการที่มองว่าพุทธศาสนามีแนวคิดแบบกึ่งกันคัดออกได้ เพราะพุทธศาสนาเชื่อว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นเฉพาะในพุทธันดรซึ่งเป็นช่วงเวลาในโลกว่างจากพุทธศาสนา นั่นคือเวลาที่ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งได้สูญสิ้นไป และพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ยังไม่ได้อุบัติขึ้น ดังนั้นในช่วงเวลาที่ศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้ายังคงอยู่ ย่อมหมายความว่า มีแต่หลักคำสอนของพระสมณโคดมพุทธเจ้าเท่านั้นที่มีมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าความเชื่อเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นเฉพาะช่วงพุทธันดรมีปรากฏแต่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก ทั้งนี้ ชมิดต์ ลอยเคลชี้ว่าความเชื่อดังกล่าวถูกพัฒนาขึ้นในภายหลังโดยพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (Schmidt-Leukel, 2017, p. 77) แต่กระนั้นผู้วิจัยก็ยอมรับว่าแม้พระปัจเจกพุทธเจ้าจะสามารถอุบัติขึ้นในช่วงเวลาที่ศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้ายังคงอยู่ แต่การดำรงอยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ไม่อาจเป็นหลักฐานยืนยันว่าพุทธศาสนามีแนวคิดแบบพหุนิยมในเชิงมรรควิธีคือการยอมรับว่าศาสนาอื่นมีมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับพุทธศาสนา เพราะการดำรงอยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นเรื่องเฉพาะตนและการแยกตัวออกจากสังคม ขณะที่การถกเถียงประเด็นเรื่องพหุนิยมทางศาสนาวางอยู่บนฐานของการกล่าวถึงศาสนาหรือหลักจริยธรรมที่มีการรวมกันเป็นหมู่คณะ มุ่งองค์ประกอบของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม หรือการดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม สำหรับผู้วิจัย แม้ว่าหลักคำสอนเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าอาจไม่ใช่หลักฐานที่เพียงพอสำหรับยืนยันว่าพุทธศาสนายอมรับว่าศาสนาอื่นมีมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้น แต่อย่างน้อยที่สุดหลักคำสอนนี้ก็ถือเป็นหลักฐานยืนยันว่า

พุทธศาสนายอมรับความเป็นไปได้ที่ความหลุดพ้น สัจธรรม และมรรควิธีอาจมีอยู่นอกหลักคำสอนของพุทธศาสนา

นอกจากพระสมณโคดมพุทธเจ้าและพุทธสาวกจะไม่ใช้กลุ่มบุคคลเดียวที่รู้มรรควิธี ค้นพบสัจธรรม และบรรลุความหลุดพ้น พุทธศาสนายังถือว่าพระสมณโคดมพุทธเจ้ามิใช่บุคคลแรกที่ค้นพบสัจธรรม เผยแผ่ศาสนธรรม และบรรลุความหลุดพ้นอีกด้วย ในนครสุตฺต (พระไตรปิฎก เล่ม 16 ข้อ 65 หน้า 128-129) พระพุทธเจ้าทรงอุปมานครโบราณที่หายสาบสูญกับจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือความหลุดพ้น และเปรียบเส้นทางสายเก่าสู่นครโบราณกับหลักอริยมรรคมีองค์ 8 จากบทอุปมาอุปไมยในนครสุตฺตทำให้เข้าใจได้ว่า พุทธศาสนายืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีของทุกคนที่จะเดินทางไปสู่ความหลุดพ้น โดยพระพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงผู้ค้นพบและทรงดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 จนบรรลุความหลุดพ้น จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงนำมรรควิธีดังกล่าวมาแสดงแก่ชาวโลกให้ได้รับรู้และร่วมเดินทางไปบนเส้นทางเดียวกันกับพระองค์จนไปถึงนครโบราณ ตามนัยแห่งบทอุปมาอุปไมยนี้ ไม่ว่าจะพระสมณโคดมพุทธเจ้าจะทรงค้นพบนครโบราณและเส้นทางสายเก่าหรือไม่ก็ตาม นครโบราณและเส้นทางสายเก่าเส้นนั้นก็ยังคงดำรงอยู่ นอกจากนี้ พระสมณโคดมพุทธเจ้ายังมีใช้บุคคลแรกบุคคลเดียว และบุคคลสุดท้ายที่จะค้นพบนครโบราณและเส้นทางสายเก่า หากแต่เคยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตเคยค้นพบและดำเนินไปบนเส้นทางสายเก่าสายนี้จนถึงนครโบราณมาก่อนหน้านั้นมาแล้ว การกล่าวเช่นนี้เท่ากับเป็นการยืนยันว่ามีศาสนาของศาสนาในอดีตที่ค้นพบและสั่งสอนหลักอริยมรรคมีองค์ 8 และศาสนานั้นสามารถนำพาสาวกไปสู่ความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้า จากพระสุตฺตนี้ดูเหมือนเป็นการเน้นย้ำความเป็นสากลของสัจธรรมและศาสนธรรม และสถานะผู้ค้นพบสัจธรรมของพระพุทธเจ้า

ร่องรอยของการเปิดรับว่าศาสนาอื่นอาจมีมรรควิธีที่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับพุทธศาสนายังปรากฏในสันทกสุตฺต (พระไตรปิฎก เล่ม 13 ข้อ 223-236 หน้า 260-278) ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระอานนท์แสดง

พุทธพจน์เรื่องลัทธิอื่นไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์และลัทธิการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าไว้วางใจ ครั้งนั้นพระอานนท์ได้ใช้สิ่งที่เรียกว่าพรหมจรรย์มาเป็นเกณฑ์สำหรับจัดประเภทศาสนา ซึ่งคำนี้ในทางพุทธศาสนาหมายถึงระบอบแห่งการกระทำ แบบแผนแห่งการครองชีวิต หรือการมีชีวิตอยู่ชนิดหนึ่งซึ่งความทุกข์ไม่อาจครอบงำได้โดยหมายรวมทั้งการกระทำทางกาย วาจา และใจ (พุทธทาสภิกขุ, [ม.ป.ป.], หน้า 11-12) กล่าวโดยสรุปคือการประพฤติพรหมจรรย์หมายถึงมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง จากการจัดประเภทศาสนาในสันตกสูตรทำให้เห็นว่าในทัศนะของพุทธศาสนา บางศาสนามีหลักคำสอนที่ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์ นั่นคือศาสนาที่ไม่มีมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้น พระอานนท์ชี้ว่าศาสนาในกลุ่มนี้มีลักษณะร่วมกันคือมีแนวคิดแบบอุจเฉทวาทะและนัตถิกวาทะ คือการมีแนวคิดปฏิเสธเรื่องชาติภพ การเวียนว่ายตายเกิด ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล เจตจำนงเสรี และคุณค่าทางจริยธรรมของการกระทำและการให้ผลของการกระทำทางจริยธรรม หลักคำสอนบนฐานแนวคิดนี้ขัดแย้งโดยตรงกับหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่มีลักษณะเป็นแนวคิดแบบกรรมวาทะและวิริยวาทะ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล และผลของการกระทำทางจริยธรรมมีจริง บนฐานของแนวคิดเช่นนี้พุทธศาสนาจึงยอมรับและให้คุณค่าแก่เรื่องชาติภพ การเวียนว่ายตายเกิด ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล เจตจำนงเสรี และคุณค่าทางจริยธรรมของการกระทำและการให้ผลของการกระทำ

ขณะที่ศาสนาอีกประเภทหนึ่ง พระอานนท์เรียกว่าศาสนาที่เป็นการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าไว้วางใจ สำหรับผู้วิจัย น่าสังเกตว่าพระอานนท์เรียกศาสนาประเภทนี้ว่าเป็นการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งเท่ากับเป็นการบอกโดยนัยว่าศาสนาประเภทนี้อาจมีหลักคำสอนที่เป็นมรรควิธีนำไปสู่ความหลุดพ้น แต่มีความไม่น่าไว้วางใจจากข้อบกพร่องทางญาณวิทยาเรื่องแหล่งที่มาของความรู้ของศาสนาที่ไม่อาจประกันความจริงของหลักคำสอน ซึ่งอาจส่งผลให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเบื่อหน่ายจนไม่อาจนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ โดยจำแนกออกเป็น 4 ประเภท

ดังนี้ 1. ศาสดาที่อ้างตนเป็นสัพพัญญู 2. ศาสดาผู้ได้ความรู้มาจากการฟังสืบทอดกันมา 3. ศาสดาที่เป็นนักตรรกะ และ 4. ศาสดาเป็นคนเขลาหรือผู้ไม่มีความรู้ตามนัยของพระสูตรนี้ย่อมเปิดโอกาสความเป็นไปได้ที่ศาสนาอื่นอาจมีมรรควิธีที่นำไปสู่ความหลุดพ้น นอกจากนี้ ในพระไตรปิฎกยังปรากฏท่าทีของพระพุทธเจ้าที่แสดงถึงการไม่ผูกขาดการค้นพบมรรควิธี สัจธรรม และการบรรลุความหลุดพ้นผ่านพุทธพจน์ที่กล่าวถึงผู้รักความจริงว่าไม่ควรยืนยันว่า “เรารู้สิ่งนี้ เราเห็นสิ่งนี้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” (พระไตรปิฎก เล่ม 13 ข้อ 427 หน้า 536) พุทธพจน์นี้เสมือนเป็นการเน้นย้ำความเป็นไปได้ที่ศาสนาอื่นอาจจะค้นพบและเผยแสดงมรรควิธีและสัจธรรมที่ถูกต้องได้เช่นเดียวกับพุทธศาสนา แต่ไม่ได้หมายความว่าพุทธศาสนายอมรับมรรควิธีและสัจธรรมของทุกศาสนา

4.2 รูปแบบที่หลากหลายของมรรควิธีภายใต้ข้อจำกัดและบริบทเฉพาะ

การเสนอว่าพุทธศาสนายอมรับความเป็นไปได้ว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 อาจถูกค้นพบในหลักคำสอนของศาสนาอื่น ย่อมไม่ได้หมายถึงการแสวงหาหลักคำสอนที่มีชื่อว่า “อริยมรรค” ซึ่งมีองค์ธรรม 8 ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิในหลักคำสอนของศาสนาอื่น การทำเช่นนั้นไม่เพียงเป็นความเหน้อยเปล่า แต่ยังอาจนำไปสู่ความขัดแย้งภายในหลักคำสอนของพุทธศาสนาอีกด้วย กล่าวคือการยืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้น ย่อมขัดแย้งกับพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตรที่ยืนยันว่าสติปัฏฐาน 4 คือมรรควิธีเดียว ขณะที่ในอุทายิสสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าหลักโพชฌงค์เป็นมรรควิธีไปสู่จุดหมาย (พระไตรปิฎก เล่ม 19 ข้อ 211 หน้า 142-143) ไม่เพียงเท่านั้น ในพระไตรปิฎกยังปรากฏชื่อมรรควิธีอื่นอีกหลายชื่อเรียกที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เช่น สัมมปธาน 4 อธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 เป็นต้น (พระมหาดุสิต แสงวงศ์, 2544, หน้า 90) ดังนั้นจึงต้องเข้าใจว่ามรรควิธีเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้นของพุทธศาสนา ไม่จำเป็นต้องปรากฏในชื่อเรียกและรูปแบบเดียวเสมอไป

สำหรับพุทธศาสนา หลักอริยมรรคมีองค์ 8 สามารถถูกรับรู้ผ่านหลักคำสอนอื่นของพระพุทธเจ้าได้ เช่น การรับรู้หลักอริยมรรคมีองค์ 8 ในฐานะหลักไตรสิกขา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2552, หน้า 600-616) อธิบายว่า เราสามารถจัดหมวดหมู่ขององค์ธรรม 8 ประการของอริยมรรคออกเป็น 3 ประเภท ภายใต้กรอบของหลักไตรสิกขาได้ดังนี้ ประเภทที่ 1 อธิศีลสิกขา ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ประเภทที่ 2 อธิจิตตสิกขา ประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิสมาธิ และประเภทที่ 3 อธิปัญญาสิกขา ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ การจัดประเภทลักษณะนี้เพื่อมุ่งแสดงให้เห็นลำดับของกระบวนการฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้เจริญออกงามจนนำไปสู่ความหลุดพ้น โดยความหมายของสิกขาทั้ง 3 มีดังนี้

สิกขาที่ 1 อธิศีลสิกขาเป็นการฝึกอบรมด้านพฤติกรรมให้มีความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ โดยมุ่งหมายให้เกิดการดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างและรักษาให้เอื้อต่อการที่ผู้คนในสังคมจะมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน และเป็นพื้นฐานที่ดีต่อการพัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา สิกขาที่ 2 อธิจิตตสิกขาเป็นการฝึกอบรมจิต การปลูกฝังคุณธรรม การสร้างเสริมคุณภาพจิต และการรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิ โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิดการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพขั้นสูงเพื่อเอื้อต่อการมีชีวิตที่ดีและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญา และสิกขาที่ 3 อธิปัญญาสิกขาเป็นการฝึกอบรมทางปัญญาขั้นสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นโดยสมบูรณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิดการรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารทั้งหลายที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือการรู้จักวางใจวางท่าที และปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสมในทางที่เป็นไปเพื่อขยายประโยชน์สุข มีจิตผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2552, หน้า 603-604)

อนึ่ง สาระของไตรสิกขาไม่ใช่เพียงการปฏิบัติของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่หมายรวมถึงภารกิจของปัจเจกบุคคลที่กระทำต่อสังคมด้วย โดยการจัดวางระบบระเบียบ จัดตั้งสถาบัน และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สาระของไตรสิกขาเป็นไปในหมู่มนุษย์ ตามนัยยะนี้ ศิลจึงหมายถึงการจัดการสภาพแวดล้อมทั้งทางวัตถุ และสังคมที่เปิดโอกาสการกระทำความชั่ว และส่งเสริมโอกาสการทำความดี โดยเฉพาะการจัดระเบียบสังคมด้วยการวางหลักเกณฑ์หรือกฎหมายเพื่อควบคุมพฤติกรรมของบุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, 604) จากการอธิบายเช่นนี้ ศิลในพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เพียงเรื่องศาสนธรรมส่วนบุคคล แต่หมายรวมถึงเรื่องศาสนธรรมสำหรับสังคมอีกด้วย และไม่ได้มีความหมายเพียงบัพัญญูติที่ปรากฏในคัมภีร์ เช่น ศิล 5 ศิล 10 ศิล 227 เท่านั้น สำหรับสมาธิ กล่าวในระดับสูงสุดได้แก่สมถภาวนาซึ่งเป็นการบำเพ็ญกรรมฐานมีหลายรูปแบบ โดยศาสนาอื่นในอินเดียก็สั่งสอนและสอนอย่างละเอียดลออ ในพุทธศาสนาเองก็มีวิวัฒนาการเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิตั้งปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา แต่เมื่อพิจารณาอย่างครอบคลุมทุกระดับของการทำสมาธิ สมายิยอมหมายถึงวิธีการที่ช่วยชกแจงจิตใจให้สงบ ยึดมั่นและมั่นคงในคุณธรรม กระตุ้นให้ฝึกฝนและเพียรพยายามกระทำ ความดี ตลอดจนอุบายวิธีต่าง ๆ ที่ส่งเสริมคุณภาพจิตของมนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, หน้า 605)

อธิปัญญาสิกขาคือวิปัสสนาภาวนาซึ่งมีวิวัฒนาการด้านวิธีฝึกปฏิบัติจนเป็นแบบแผนทำนองเดียวกับสมถภาวนา แต่เมื่อพิจารณาโดยองค์รวมและจุดมุ่งหมาย ปัญญาคือกิจกรรมฝึกฝนความรู้ความคิดที่เรียกว่าเป็นการศึกษาทั้งหมดที่อาศัยกัลยาณมิตรมาช่วยถ่ายทอด โดยผู้ถ่ายทอดต้องสามารถสร้างศรัทธาและชี้แนะผู้เรียนให้รู้จักคิดเองได้ กล่าวคือในขั้นสูงสุด ผู้เรียนจะมองโลกและชีวิตอย่างเท่าทันความเป็นจริงที่จะให้วางใจและวางท่าทีในความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง เป็นผู้มีการศึกษาชนิดที่ขัดเกลากิเลสและแก้ทุกข์ได้ สามารถทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นพร้อม ๆ ไปด้วยการที่ตนเองมีจิตใจที่เป็นสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, หน้า 605-606) อย่างไรก็ตาม สมถภาวนา

(2543, หน้า 13-15) เสนอการอธิบายวิปัสสนาภาวนาที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ เป็นการปฏิบัติสมาธิขั้นสูงเพื่อขจัดกิเลสที่ลึกซึ่งที่สุดอันได้แก่โมหะ มีลักษณะที่ไร้รูปแบบที่ชัดเจนเพราะเป็นการต่อสู้กับสัญชาตญาณพื้นฐานคืออหังการและมมังการที่อยู่ในจิตใจของแต่ละคน พุทธศาสนาถือว่าการต่อสู้ดังกล่าวเป็นเรื่องเฉพาะตนที่ต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าธรรมเป็นปัจเจกัตถ์เวทิตัพพะ แปลว่าแต่ละคนต้องเรียนรู้ที่จะเข้าใจด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้บอกหนทาง แต่การเดินทางไปตามเส้นทางเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่ต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง

ทั้งนี้ สิกขาแต่ละประเภทต่างสัมพันธ์เป็นปัจจัยส่งเสริมซึ่งกันและกัน บุคคลจึงต้องปฏิบัติสิกขาทั้งสามอย่างครบถ้วนจึงสามารถบรรลุจุดหมายสูงสุดได้ อนึ่ง บางครั้งพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนภาคปฏิบัติ ซึ่งพุทธศาสนิกชนมักนำมาอ้างอิงว่าเป็นหลักการที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในหลักโอวาทปาติโมกข์ คือ 1. การไม่ทำบาปทั้งปวง 2. การกุศลให้ถึงพร้อม และ 3. การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ถึงตรงนี้จะเห็นว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 สามารถถูกรับรู้ได้ในรูปของไตรสิกขา ขณะเดียวกันไตรสิกขาก็สามารถเผยแสดงออกมาในรูปแบบของหลักคำสอนภาคปฏิบัติที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา 3 ประการ และจากการเข้าใจหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ตามความหมายข้างต้น ดูเหมือนว่าจะไม่ใช่เรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่จะพบหลักธรรมนี้ในหลักคำสอนของศาสนาอื่น

ทั้งนี้ ตลอดระยะเวลา 45 ปี แห่งการประกาศธรรม พระพุทธเจ้าทรงเทศนาหลักคำสอนเป็นจำนวนมากด้วยชื่อเรียก โวหาร และรูปแบบที่หลากหลาย แต่พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าหลักคำสอนทั้งหมดของพระองค์สามารถสรุปลงได้ในหลักคำสอนเดียว ผู้วิจัยขอให้พิจารณาพุทธพจน์ในมหาหัตถิปโทปมสูตร ดังต่อไปนี้

...ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รอยเท้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
แห่งสัตว์ทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมด
ย่อมถึงการประชุมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกย่อม
กล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้าง

เป็นของใหญ่ แม้อันใด ดูรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กุศลธรรม
เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมดย่อมถึง
การสงเคราะห์เข้าในอริยสัจ 4 ฉะนั้นเห็นเหมือนกันแล...
(พระไตรปิฎก เล่ม 12 ข้อ 300 หน้า 329)

จากพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า แม้พระพุทเจ้าจะทรงเทศนาใน
หลายวาระและโอกาสด้วยโวหารที่หลากหลาย ปรากฏชื่อเรียกหลักคำสอนและ
รูปแบบที่แตกต่างกันเป็นจำนวนมาก แต่หลักคำสอนที่แตกต่างกันเหล่านั้นสรุป
รวมลงในหลักคำสอนเดียวคือหลักอริยสัจ 4 การตรัสเช่นนี้เสมือนเป็นการเน้นย้ำ
ว่าพุทธศาสนากำหนดจุดหมายของโครงการทางปรัชญาของตนไว้เพียงจุดหมาย
เดียวเท่านั้นคือความหลุดพ้นจากความทุกข์ และมรรควิธีที่นำไปสู่จุดหมายดังกล่าว
มีเพียงหนึ่งเดียวคือหลักอริยมรรคมีองค์ 8 แต่ที่จุดหมายและมรรควิธีต้องถูก
แสดงในหลากหลายชื่อเรียกและรูปแบบ เนื่องจากสังขธรรมมีลักษณะที่ “ลึกลับซึ่ง
เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด”
(พระไตรปิฎก เล่ม 13 ข้อ 337 หน้า 407) กล่าวคือสังขธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียด
ลึกลับซึ่งและไม่อาจถูกเผยแสดงให้ผู้อื่นรับรู้ได้โดยง่ายตรงตามความเป็นจริงอย่าง
สมบูรณ์แบบด้วยภาษาและเหตุผล แต่การสื่อสารระหว่างมนุษย์ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยง
การใช้ภาษาและเหตุผลได้

ความตระหนักในความจริงข้อนี้บังเกิดขึ้นในพระทัยของพระพุทเจ้าตั้งแต่
ช่วงเวลาแรกภายหลังการตรัสรู้ จนมีพระดำรินำเมียงไปในทางไม่ประกาศธรรม
แก่ชาวโลก แต่เมื่อพระพุทเจ้าทรงพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก็ทรงพบว่ามีความเป็น
ไปได้ที่พระองค์จะทำให้ชาวโลกเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในสังขธรรมจนนำไปสู่
ความหลุดพ้น สิ่งที่พระพุทเจ้าทรงค้นพบจากการพิจารณาครั้งนั้นคือการตระหนัก
และการยอมรับความแตกต่างของพื้นฐานทางจิตใจของแต่ละบุคคลที่ถูกปรุงแต่ง
ให้เป็นไปตามผลของกรรมที่สะสมมา ปรากฏเป็นบุคลิกภาพและศักยภาพทางสติ
ปัญญาของแต่ละบุคคล โดยพระพุทเจ้าทรงจำแนกระดับทางสติปัญญาของบุคคล
ออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้ 1. อุคฆมภูติญญู คือบุคคลที่เรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว เพียง

ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็สามารถรู้แจ่มแจ้ง จัดอยู่ในพวกอัจฉริยะ 2. วิปจิตัญญ คือบุคคลที่เพียงฟังคำอธิบายก็สามารถรู้ได้อย่างแจ่มแจ้ง จัดอยู่ในพวกฉลาด 3. เนยยะ คือบุคคลที่ต้องใช้เวลาอบรมสั่งสอนกันมาก จึงจะรู้และเข้าใจ จัดเป็นพวกมีสติปัญญาปานกลาง และ 4. ปทปรมะ คือบุคคลที่แม้ใช้เวลาอบรมสั่งสอนอย่างไรก็ไม่อาจเข้าใจได้ จัดอยู่ในพวกปัญญาที่บวม จากบุคลิกภาพและศักยภาพทางสติปัญญาที่แตกต่างกันของมนุษย์ ย่อมนำไปสู่ความต้องการรูปแบบของมรรควิธีที่แตกต่างกันตามไปด้วย พระพุทธเจ้าจำเป็นต้องคัดสรรแง่มุมของสังขารมาเผยแสดงด้วยวิธีการและรูปแบบที่เหมาะสมกับบุคลิกภาพและสติปัญญาของผู้ฟังธรรมแต่ละคน การบรรลุความหลุดพ้นจึงมีความเป็นไปได้แม้จะมีข้อจำกัดจากการสื่อสารด้วยภาษาและเหตุผล

นอกจากนี้ กาละและเทศะนับเป็นอีกเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการเผยแสดงมรรควิธีด้วยชื่อเรียก โวหาร และรูปแบบที่หลากหลายของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในอภัยราชกุมารสูตร (พระไตรปิฎก เล่ม 13 ข้อ 83-87 หน้า 84-89) ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักเกณฑ์แห่งการตรัสสั่งสอนธรรมของพระองค์ กล่าวคือพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงเทศนาเรื่องที่ไม่เป็นจริง แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ทรงเทศนาความจริงทุกเรื่องที่ทรงรู้ พระองค์ทรงเลือกเทศนาเฉพาะเรื่องที่เป็นจริงและประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งนี้ หากพิจารณาอภัยราชกุมารสูตรร่วมกับสี่สปีสาสูตรและจุฬามาลูกยสูตรจะทำให้เข้าใจว่าการประกอบด้วยประโยชน์ในที่นี้หมายถึงเฉพาะการเป็นประโยชน์ในแง่ที่เกื้อกูลการประพาสพรหมจรรย์ การตรัสรู้ และนิพพาน ตามนัยยะนี้พระพุทธเจ้าจะทรงเทศนาเฉพาะเรื่องที่เป็นจริงเกี่ยวกับเรื่องทุกข์และการดับทุกข์เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ความจริงเกี่ยวกับเรื่องทุกข์และการดับทุกข์บางเรื่องอาจสร้างความชอบใจหรือไม่ชอบใจให้แก่ผู้ฟังธรรมบางคน แต่ความชอบใจหรือไม่ชอบใจของผู้ฟังธรรมไม่ใช่เงื่อนไขสำคัญที่สุด พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าการคำนึงถึงความเหมาะสมของบริบทแวดล้อมในเรื่องเวลาและสถานที่ของการแสดงธรรมเป็นเงื่อนไขที่สำคัญกว่า

ถึงตรงนี้จะเห็นว่าการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก นอกจากจะถูกจำกัดด้วยศักยภาพของภาษาและเหตุผลที่ไม่อาจเผยแสดงสังขธรรมให้ผู้อื่นรับรู้ได้ตรงตามความเป็นจริงอย่างสมบูรณ์แบบแล้ว ยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขของบริบททางสังคมที่มีความแตกต่างทั้งทางด้านความคิด ความเชื่อ และจารีตประเพณี รวมถึงบุคลิกภาพและศักยภาพทางสติปัญญาที่ไม่เท่ากันของแต่ละบุคคล เงื่อนไขเหล่านี้ทำให้พระพุทธเจ้าต้องทรงปรับเปลี่ยนและเผยแสดงมรรควิธีในหลากหลายชื่อเรียกและหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้ฟังธรรมมีโอกาสที่จะเข้าใจสังขธรรมได้มากที่สุด ในแง่หนึ่งการสร้างชื่อเรียก โวหาร และรูปแบบที่หลากหลายให้กับมรรควิธีที่มีเพียงหนึ่งเดียวอาจเป็นการช่วยชดเชยศักยภาพที่จำกัดของภาษาและเหตุผลในการสื่อสารระหว่างมนุษย์ แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ได้เผยให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าอาจยังไม่ได้แสดงความรู้ในสังขธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ออกมาอย่างครอบคลุมทุกแง่มุมและทุกรูปแบบ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือมีความเป็นไปได้ที่ยังมีมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นที่พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงแสดง เพราะมรรควิธีนั้นอาจไม่เหมาะสมกับสติปัญญาของผู้คนในบริบทของสังคมชมพูทวีปสมัยพุทธกาล ซึ่งในแง่นี้พระไตรปิฎกจึงอาจไม่ใช่บทบันทึกที่สมบูรณ์แบบและครบถ้วนเกี่ยวกับเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ นอกจากนี้ เมื่อพุทธศาสนาอธิบายโลกด้วยหลักปฏิจางสมุปบาทคือการอธิบายความเป็นไปของโลกธรรมชาติและชีวิตด้วยวิถีแห่งการดำเนินไปตามกระแสแห่งเหตุและผลที่ขึ้นต่อเหตุปัจจัยในกระบวนการของธรรมชาติ เมื่อปัจจัยเปลี่ยนแปลงก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้นในอนาคตเมื่อบุคคลและบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุและปัจจัย จึงมีความเป็นไปได้ที่มรรควิธีรูปแบบเดิมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอาจไม่ตอบสนองหรือเอื้อต่อการบรรลุความหลุดพ้นของมนุษย์ในอีกยุคสมัยหนึ่ง มนุษย์ในอนาคตอาจจำเป็นต้องอาศัยมรรควิธีรูปแบบใหม่ที่มียารละเอียตแตกต่างไปจากเดิม รวมถึงการปรากฏขึ้นของหลักคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ที่เป็นจริงในอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่เคยปรากฏเป็นพุทธวจนะในพระไตรปิฎกมาก่อน และอาจปรากฏขึ้นในหลักคำสอนของศาสนาอื่นแต่ยังคงอยู่บนฐานของหลักอริยมรรคมีองค์ 8

4.3 พุทธธรรมเชิงหลักเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบศาสนาทั้งหลาย

เหตุผลอีกประการที่สนับสนุนว่าพุทธศาสนายอมรับความเป็นไปได้ว่าศาสนาอื่นอาจมีมรรควิธีสู่ความหลุดพ้นคือ การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะเป็นการวางหลักเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบศาสนาทั้งหลาย ทั้งนี้ การแสดงธรรมลักษณะดังกล่าวไม่ได้ปรากฏแต่ในบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับสุภัททปริพาชกในมหาปริณีพพานสูตรเท่านั้น แต่พบได้ทั่วไปในพระไตรปิฎก จากการวิเคราะห์โครงสร้างของระบบความรู้ในพุทธศาสนา สมถกรรม (2542, หน้า 250-251) เสนอว่าเนื้อหาของพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเสนอไว้ในพระไตรปิฎกสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอความรู้สำเร็จรูป กับส่วนที่สองคือข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอในเชิงแสดงหลักเกณฑ์ในการตรวจสอบเพื่อการยอมรับหรือไม่ยอมรับ ในทัศนะของสมถกรรม ข้อความที่สำคัญที่สุดในระบบความรู้ของพุทธศาสนาคือข้อความประเภทหลัง และจากข้อความประเภนี้ จะพบภาพโครงสร้างของระบบความรู้ของพุทธศาสนาว่าแท้จริงแล้วเป็นระบบที่ปราศจากเนื้อหา แต่เป็นระบบความรู้ที่ให้หลักเกณฑ์เท่านั้น

ตัวอย่างของพระสูตรที่ปรากฏข้อความการแสดงธรรมในลักษณะการวางหลักเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบศาสนาทั้งหลาย ได้แก่ เกสปุตตยสูตร (พระไตรปิฎกเล่ม 20 ข้อ 66 หน้า 255-263) พระสูตรนี้เกิดขึ้นเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จยังเกสปุตตนิคมและชาวนิคมได้ทูลถามพระองค์ว่ามีนักคิดและเจ้าลัทธิต่าง ๆ เดินทางผ่านมายังนิคมของพวกตน นักคิดและเจ้าลัทธิเหล่านี้ต่างแสดงแนวคิดของพวกตนพร้อมกันนั้นก็วิจารณ์ ดูหมิ่น และกระทบกระทั่งกับแนวคิดของลัทธิอื่นว่าไม่น่าเชื่อถือ นักคิดและเจ้าลัทธิเหล่านี้ต่างอวดอ้างว่าแนวคิดของตนเท่านั้นที่จริงแนวคิดของลัทธิอื่นล้วนแต่เท็จ พฤติการณ์เช่นนี้สร้างความสับสนสงสัยให้กับพวกตนต่อความจริงของหลักคำสอนของลัทธิเหล่านั้น ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสตอบด้วยการแสดงธรรมที่เป็นการวางหลักเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบหลักคำสอนของศาสนาทั้งหลายให้แก่ชาวนิคม โดยพระธรรมเทศนานี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนแรก พระพุทธเจ้าทรงชี้ถึงแหล่งที่มาทางความรู้ของหลักคำสอนของศาสนาทั้งหลายอย่างน้อย 10 ประการ คือ 1. อัจฉาการฟังตามกันมา 2. อัจฉาการถือสืบ ๆ กันมา 3. อัจฉาจากคำเล่าลือ 4. อัจฉาจากตำราหรือคัมภีร์ 5. อัจฉาด้วยตรรกะ 6. อัจฉาด้วยการอนุมาน 7. อัจฉาจากการคิดตรองตามแนวเหตุผล 8. อัจฉาจากการเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว 9. อัจฉาจากการมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าจะเป็นไปได้ และ 10. อัจฉาด้วยนับถือว่าคำพูดนั้นเป็นของสมณะผู้เป็นครูของเรา ส่วนที่สอง พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าเมื่อได้ฟังหลักคำสอนจากการอ้างที่มาแห่งความรู้ทั้ง 10 ประการที่กล่าวไปในส่วนแรก เรื่อยๆ ฟังปลงใจเชื่อให้ตรวจสอบด้วยตนเองเสียก่อน ดังปรากฏเป็นพุทธพจน์ดังนี้

...เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า “ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเตียน ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์” เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละ (ธรรมเหล่านั้น) เสีย... เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึง (ธรรมเหล่านั้น) อยู่ เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้นั้น... (พระไตรปิฎก เล่ม 20 ข้อ 66 หน้า 257-262)

จากพุทธพจน์ข้างต้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงตัดสินไว้ก่อนว่าหลักคำสอนของศาสนาทั้งหลายเป็นจริงหรือเท็จ จากพระธรรมเทศนาส่วนแรก พระพุทธเจ้าทรงชี้แต่เพียงว่าบุคคลจำเป็นต้องตรวจสอบหลักคำสอนที่มีที่มาจากแหล่งความรู้ทั้ง 10 ประการก่อนปลงใจเชื่อ การกล่าวเช่นนี้สื่อเน้นว่าแหล่งที่มาของความรู้ทั้ง 10 ประการมีปัญหาในตัวเอง ปัญหานั้นคือการไม่อาจรับรองความจริงของหลักคำสอนได้อย่างสมบูรณ์แบบ กล่าวคือหลักคำสอนเหล่านั้นมีโอกาสที่จะเป็นเท็จหรือผิดพลาดได้ ในทางกลับกันหลักคำสอนเหล่านั้นก็อาจเป็นจริงและถูกต้อง

ได้เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นดังนี้ผู้ฟังจำเป็นต้องตรวจสอบหลักคำสอนเหล่านั้นให้มั่นใจเสียก่อน โดยในพระธรรมเทศนาส่วนที่สอง พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้บุคคลตรวจสอบหลักคำสอนทั้งหลายด้วยตนเอง โดยเสนอหลักเกณฑ์การตรวจสอบดังนี้ ลำดับแรกให้พิจารณาว่าหลักคำสอนนั้นเป็นกุศลหรืออกุศล จากนั้นจึงพิจารณาว่าเป็นหลักคำสอนที่มีโทษหรือไม่มีโทษ ลำดับถัดมาคือวิญญูชนิตเถียนหรือสรรเสริญหลักคำสอนเหล่านั้น ท้ายที่สุดคือการพิจารณาผลจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนเหล่านั้นว่าจะก่อให้เกิดความทุกข์หรือความสุขแก่ผู้ปฏิบัติ เมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้ด้วยตนเองแล้วจึงตัดสินใจปลงใจเชื่อหรือไม่ปลงใจเชื่อ

สำหรับผู้วิจัย การสร้างหลักเกณฑ์เพื่อตรวจสอบหลักคำสอนของศาสนาทั้งหลายของพระพุทธเจ้าย่อมสืบเนื่องถึงการยอมรับความเป็นไปได้ที่ศาสนาอื่นอาจมีหลักคำสอนหรือมรรควิธีที่เป็นจริงและสามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับพุทธศาสนา เพราะหากพระพุทธเจ้าทรงรู้หรือตัดสินใจมาก่อนแล้วว่ามีแต่เพียงหลักคำสอนของพระองค์เท่านั้นที่เป็นจริง ย่อมไม่จำเป็นที่พระองค์จะต้องทรงวางหลักเกณฑ์ให้คนทั่วไปใช้พิจารณาความจริงของศาสนาอื่นอย่างไรก็ตาม อาจมีผู้ตั้งคำถามว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่พระพุทธเจ้าอาจทรงวางหลักเกณฑ์ให้มีแต่หลักคำสอนของพระองค์เท่านั้นที่ผ่านเกณฑ์ ประเด็นนี้ว่าเล่า เดอเซอาได้หยิบยกขึ้นมาอภิปรายและเสนอข้อโต้แย้งไปแล้วภายใต้บริบทการสนทนา ระหว่างพระพุทธเจ้ากับสุภทัตตปริพาชกในมหาปรินิพพานสูตร ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้ว ดังนั้นจึงจะไม่ขอกกล่าวซ้ำ แต่จะเสนอเหตุผลเพิ่มเติมดังนี้ ประการแรก พุทธศาสนาถือว่าสังฆธรรมมีลักษณะเป็นภววิสัยและพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นเพียงผู้ค้นพบสังฆธรรมและเผยแสดงสังฆธรรมที่ทรงค้นพบออกมาเป็นศาสนธรรม ทั้งนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงผูกขาดสังฆธรรมและศาสนธรรมไว้แต่พระองค์เพียงผู้เดียวสำหรับพระพุทธเจ้า เมื่อสังฆธรรมเป็นสิ่งสากล ดังนั้น “สังฆจะมีอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีอย่างที่สอง” (พระไตรปิฎก เล่ม 25 ข้อ 891 หน้า 714) แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ควร

ยืนยันว่า “เรารู้สิ่งนี้ เราเห็นสิ่งนี้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”⁸ (พระไตรปิฎก เล่ม 13 ข้อ 427 หน้า 536) จากพุทธพจน์นี้ทำให้เข้าใจได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ปิดโอกาสความเป็นไปได้ที่ศาสนาอื่นอาจมีหลักคำสอนที่เป็นจริงและมีมรรควิธีที่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้น แต่ก็ไม่ใช่ว่าทุกหลักคำสอนและมรรควิธีของศาสนาอื่นจะเป็นจริงทั้งหมด มนุษย์จำเป็นต้องตรวจสอบให้เสียก่อนจึงตัดสินใจเชื่อหรือไม่เชื่อ

ประการต่อมา เราต้องตระหนักว่าการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของภาษาและเหตุผลที่ไม่อาจเผยแสดงสัจธรรมให้ผู้อื่นรับรู้ได้ตรงตามความเป็นจริงอย่างสมบูรณ์แบบ และเงื่อนไขของบริบทแวดล้อมทางสังคมและศักยภาพทางสติปัญญาของผู้ฟังธรรม เมื่อเป็นดังนี้ หลักคำสอนหรือมรรควิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงย่อมทรงประสิทธิภาพและความเหมาะสมสูงสุดกับบางบุคคลและบางบริบทของสถานที่และเวลา อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนากลับยืนยันว่าหลักคำสอนของตนมีคุณลักษณะที่เรียกว่า อกาลิก แปลว่าไม่เนื่องด้วยกาลเวลา ปัญหาคือหลักคำสอนของพุทธศาสนาจะก้าวข้ามขีดจำกัดของบริบทแวดล้อม และดำรงอยู่เหนือกาลเวลาและสถานที่ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างไร สำหรับผู้วิจัย หลักคำสอนของพุทธศาสนาสามารถมีคุณลักษณะดังกล่าวได้เป็นเพราะพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแสดงแต่หลักคำสอนที่มีลักษณะเป็นข้อความสำเร็จรูปตายตัว แต่ยังทรงแสดงหลักคำสอนที่มีลักษณะเป็นการวางหลักเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบความรู้ หลักคำสอนลักษณะนี้ทำให้พุทธศาสนาสามารถสร้างและยอมรับมรรควิธีใหม่ที่แตกต่างหลากหลายและเหมาะสมกับบริบทใหม่ได้อย่างไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งเป็นการก้าวข้ามขีดจำกัดของบริบทแวดล้อมทั้งเรื่องสติปัญญาของบุคคลกาลเวลา และสถานที่ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

ประการสุดท้าย การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าในลักษณะการวางหลักเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบศาสนาทั้งหลายเกิดขึ้นในบริบทของสังคมชมพูทวีป

⁸ “อิทเมว สจฺจ โมขมณฺญ” ข้อความนี้ปรากฏในหลายพระสูตร เช่น จังกีสสูตร อปัลณกสูตร เป็นต้น

สมัยพุทธกาลที่ผู้คนต้องดำรงอยู่ในสภาวะที่ไม่ต่างจากสงครามแห่งความเห็นต่างทางศาสนาที่ต่างฝ่ายต่างอวดอ้างว่าหลักคำสอนของตนเท่านั้นที่ถูกต้องคนอื่นผิด หากพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในลักษณะการวางหลักเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบศาสนาทั้งหลายที่ถูกรวบรวมมาให้หลักคำสอนของพระองค์เท่านั้นที่ผ่านเกณฑ์ พระพุทธเจ้าจะกลายเป็นผู้หนึ่งที่ทำสงครามแห่งความเห็นต่างทางศาสนา ทั้งสะท้อนภาพของผู้เล่นที่มีกลอุบายซับซ้อน การคิดร้าย และการระรานศาสนาอื่น โดยทางอ้อม ภาพเช่นนี้ขัดกับฐานคิดและแนวทางการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในพรหมจรรย์สูตรที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประพฤติพรหมจรรย์นี้มิใช่เพื่อจะ
 ลวงคน มิใช่เพื่อเกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสงส์คือลาภสักการะ
 และชื่อเสียง มิใช่เพื่ออานิสงส์คือการอวดอ้างวาทะ มิใช่เพื่อ
 ให้คนรู้ว่า ‘คนจงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้’ แท้จริง ตถาคต
 ประพฤติพรหมจรรย์นี้เพื่อสำรวมระวัง เพื่อละ เพื่อคลายกำหนด
 เพื่อดับทุกข์ (พระไตรปิฎก เล่ม 21 ข้อ 25 หน้า 41)

จากพุทธพจน์ข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าการประพฤติพรหมจรรย์และการประกาศธรรมของพระองค์ไม่ใช่การเกลี้ยกล่อมและการหลอกลวงเพื่อมุ่งหวังให้ผู้คนมายกย่องและบูชาพระองค์ในฐานะพระศาสดา ซึ่งจะมีผลตามมาให้พระองค์ทรงได้รับลาภสักการะจากเหล่าสาวก หรือแม้แต่การโอ้อวดพระองค์เองว่าเป็นผู้รู้แจ้งในสัจธรรม วัตถุประสงค์แห่งการประพฤติพรหมจรรย์และการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าคือเพื่อความรู้อย่างแจ้งในสัจธรรมจนนำไปสู่ความหลุดพ้นทั้งสำหรับพระองค์เองและชาวโลก โดยผู้ฟังธรรมไม่จำเป็นต้องเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงยึดมั่นหลักขันติธรรมอย่างเคร่งครัด โดยพระองค์ทรงยืนยันท่าทีดังกล่าวผ่านการประกาศอุดมการณ์แห่งสมณะและหลักการเผยแผ่ศาสนาในพระธรรมเทศนาที่เรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 90 หน้า 50-51) ท่ามกลางคณะสงฆ์ออกเดินทางไปประกาศธรรมยังแคว้นแคว้นต่าง ๆ และได้เดินทางกลับมาประชุมร่วมกันอีกครั้งเพื่อฟังธรรมจาก

พระพุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือนมาฆะ พระธรรมเทศนาครั้งนั้นชี้ว่าการประกาศธรรมและการดำรงอยู่ของพุทธศาสนาในท่ามกลางความหลากหลายทางศาสนาจะต้องดำเนินไปโดยไม่คิดร้าย ทำร้าย หรือว่าร้ายโจมตีศาสนาอื่น แต่ต้องมุ่งแสดงความจริงแท้ของสัจธรรมให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้คน ขณะเดียวกันหากภิกษุในพุทธศาสนาต้องเผชิญกับการถูกว่าร้ายหรือทำร้ายจากศาสนาอื่น ภิกษุจะต้องอดทนอดกลั้นและไม่ตอบโต้การว่าร้ายหรือทำร้ายนั้นด้วยการว่าร้ายหรือทำร้ายผู้ทำร้ายตน ด้วยท่าที่ดังกล่าวจึงแทบเป็นไปได้ที่พระพุทธเจ้าจะทรงสร้างหลักเกณฑ์การตรวจสอบความจริงของศาสนาทั้งหลายบนฐานคิดที่ว่ามีแต่หลักคำสอนของพระองค์เท่านั้นที่เป็นจริง เพราะการกระทำเช่นนั้นย่อมเท่ากับว่าพระองค์กำลังโจมตีศาสนาอื่น หลอกลวงเกลียดล่อผู้คน และโอ้อวดตนว่าเป็นผู้รู้แต่ผู้เดียวโดยอ้อม

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ถึงตรงนี้ แม้พระพุทธเจ้าจะทรงยืนยันว่าอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีเดียวสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิงก็ไม่อาจเป็นหลักฐานที่เพียงพอสำหรับการนำไปสู่ข้อสรุปว่าพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดแบบพหุนิยมทางศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าทุกศาสนามีจุดหมายสูงสุดร่วมกัน ซึ่งย่อมสื่อนัยว่าแต่ละศาสนาต่างมีหลักคำสอนและมรรควิธีที่แตกต่างกันเพื่อสนับสนุนหรือนำไปสู่การบรรลุจุดหมายสูงสุดของตนเอง สำหรับพุทธศาสนา ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของเวลาชีวิตและศักยภาพทางญาณวิทยา จุดหมายสำคัญที่มีความเป็นไปได้และจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่สุดของมนุษย์คือความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง แต่กระนั้นพุทธศาสนาไม่ได้มองจุดหมายอื่นซึ่งรวมถึงมรรควิธีไปสู่จุดหมายอื่นที่แตกต่างจากตนด้วยสายตาแห่งการประณาม ดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือตัดสินว่าเป็นเท็จไว้ก่อนล่วงหน้า ในทางตรงข้ามท่าทีของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกได้แสดงออกถึงการเคารพหรืออย่างน้อยที่สุดคือการวางเฉยต่อจุดหมายและการตัดสินใจเลือกจุดหมายทางศาสนาของแต่ละบุคคล

นอกจากนี้ การที่พุทธศาสนายืนยันว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นมรรควิธีเดียวสู่ความหลุดพ้นไม่ได้หมายความว่ามรรควิธีนี้มีเพียงชื่อเรียกและรูปแบบเดียวเท่านั้น โดยหากพิจารณาถึงแก่นแกนของหลักอริยมรรคมีองค์ 8 จะพบว่าแท้จริงแล้วคือหลักแห่งการงดเว้นการกระทำชั่ว การส่งเสริมการกระทำดี การควบคุมจิตใจให้สงบเป็นปกติ และการเรียนรู้ด้วยตนเองที่จะมองและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างเท่าทันความเป็นจริงในความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง การสั่งสอนให้มนุษย์กระทำเช่นนี้ได้ย่อมไม่มีแบบแผนสำเร็จรูปตายตัว ผู้สอนต้องใช้สติปัญญาคัดสรรภาษาและวิธีการบนพื้นฐานของการคำนึงถึงความเหมาะสมกับบุคลิกภาพและศักยภาพทางสติปัญญา รวมถึงบริบทแวดล้อมและประสบการณ์ที่ผ่านมาของแต่ละบุคคล ในแง่นี้หลักอริยมรรคมีองค์ 8 จึงมีหลากหลายชื่อเรียกและหลายรูปแบบ อีกทั้งไม่อาจกล่าวได้ว่าในท่ามกลางชื่อเรียกและรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายเหล่านั้น มรรควิธีรูปแบบใดคือเส้นทางตรงที่สุดไปสู่ความหลุดพ้น

ทั้งนี้ พุทธศาสนายังไม่ได้ปิดโอกาสและความเป็นไปได้ที่มรรควิธีสู่ความหลุดพ้นซึ่งมีเพียงหนึ่งเดียวนี้อาจถูกค้นพบในหลักคำสอนของศาสนาอื่น โดยพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกได้ให้หลักเกณฑ์ซึ่งมาจากประสบการณ์การปฏิบัติของพระพุทธเจ้าสำหรับพิจารณาว่ามรรควิธีใดสามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นได้ โดยหลักเกณฑ์นี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าหลักคำสอนของพุทธศาสนาเท่านั้นที่เป็นจริง อย่างไรก็ตาม บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษาทำที่พุทธศาสนาต่อศาสนาอื่นเฉพาะในแง่มุมมองมรรควิธีไปสู่จุดหมายสูงสุดเท่านั้น ยังมีทำที่ของพุทธศาสนาต่อศาสนาอื่นอีกหลายแง่มุมที่ยังไม่ได้ศึกษาค้นคว้า เช่น จุดหมายสูงสุดทางศาสนา สัจธรรมหรืออภิรัชญา ญาณวิทยา เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะมีการศึกษาค้นคว้าทำที่ของพุทธศาสนาต่อศาสนาอื่นให้ครอบคลุมทุกแง่มุมก่อนสรุปว่าแท้จริงแล้วพุทธศาสนามีทำที่ต่อศาสนาอื่นตามแนวคิดแบบใด

บรรณานุกรม

- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (ม.ป.ป.). *พุทธจริยาและภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของ พระพุทธเจ้า: ศึกษาจากเรื่องเล่าในพระไตรปิฎกและอรรถกถา*, เอกสารอัดสำเนา.
- โชติ, ลาล มณี. (2542). *พราหมณ์ พุทธ ฮินดู* (กรุณา กุศลาลัย, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *พุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุดีต แสงวงศ์. (2544). *พระปัจเจกพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.ป.). *ศาสนาคืออะไร?*. กรุงเทพฯ: สำนักหนังสือธรรมบูชา.
- มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พระไตรปิฎกภาษาไทยพร้อมอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิจิตร เกิดวิสิษฐ์. (2528). *ปรัชญานอกพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เอกสารอัดสำเนา.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวรเถร). (2535). *มหาสติปัฏฐานสูตรและศิริมานนทสูตร*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมภาร พรมทา. (2543). *ทุกขในพุทธปรัชญา มุมมองของลัทธิदारวิน*. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 7(1), 2-80.
- สมภาร พรมทา. (2542). *พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สแวร์เอร์, โดแนลด์ เค. (2547). *ศาสนาไร้พรมแดน*. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.

สุเขาวี พลอยชุม. (2548). *พุทธปรัชญาเถรวาท*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, เอกสารอัดสำเนา.

สุยามรรฐสุส เตปิฎกั. (2470). พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Jayatilke, K.N. (1991). *The Buddhist attitude to other religions*. Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society.

Kiblinger, Kristin Beise. (2004). Using Three-Vehicle Theory to Improve Buddhist Inclusivism. *Buddhist-Christian Studies*. 24 (January), 159-169.

Robinson, Richard H., Johnson, Willard L., & Thanissaro Bhikkhu. (2005). *The Buddhist religion: a historical introduction* (5th ed.). Belmont, CA: Wadsworth-Thomson Learning.

Schmidt-Leukel, Perry. (2017). *Religious pluralism & interreligious theology: the Gifford lectures - an extended edition*. New York, NY: Orbis Book.

Sharma, Arvind. (1997). *The philosophy of religion: a Buddhist perspective*. New Delhi, India: Oxford University.

Velez de Cea, J. Abraham. (2013). *The Buddha and religious diversity*. New York, NY: Routledge.